

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

LYGINAMOSIOS POLITIKOS MAGISTRO PROGRAMA

VYTAUTAS KUOKŠTIS
II kurso studentas

**DEMOKRATIJA IR EKONOMIKOS AUGIMAS: TARPTAUTINĖ
DIMENSIJA**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. habil. dr. J. Čičinskas

Vilnius, 2008

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIO PAVYZDYS
(įrašomas po titulinio lapo)

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Demokratija ir ekonomikos augimas: tarptautinė dimensija“ yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Vytautas Kuokštis

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Kuokštis V. Demokratija ir ekonomikos augimas: tarptautinė dimensija: Lyginamosios politikos specialybės magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas prof. habil. dr. J. Čičinskas. – V., 2008. – 80 p.

Reikšminiai žodžiai: demokratija, ekonomikos augimas, tarptautinė dimensija, demokratijos gynimas, ekonominės sankcijos, Lotynų Amerika, Šaltasis karas.

Šiame darbe nagrinėjamas demokratijos ir ekonomikos augimo ryšys, pabrėžiant tarptautinės dimensijos svarbą. Pateikiamas teorinis modelis, kuriuo remiantis galima nagrinėti tarptautinių veiksnių įtaką šiam ryšiui. Atskleidžiama, kad demokratija turi teigiamos įtakos ekonomikos augimui, jeigu demokratinių normų pažeidimas lemia tarptautines ekonomines sankcijas.

Teorinis modelis iliustruojamas empiriniu Lotynų Amerikos regiono pavyzdžiu dvidešimto amžiaus dešimtame dešimtmetyje. Nagrinėjama, kaip susikūrusi kolektyvinė demokratijos gynimo sistema paveikė demokratijos ir ekonomikos augimo ryšį regione.

Turinys

Įvadas	6
1. Literatūros apžvalga.....	8
2. Teorinis modelis.....	13
2.1. Tarptautinės dimensijos svarba.....	13
2.2. Pagrindinės modelio sąlygos	15
2.3. Ekonominių sankcijų sąvoka	17
2.4. Išplėsta pirmoji sąlyga	19
2.5. Išplėsta antroji sąlyga.....	21
2.6. Demokratijos pažeidimo apibrėžimas.....	24
2.7. Modelio implikacijos	27
3. Lotynų Amerikos atvejis.....	29
3.1. Lotynų Amerika Šaltojo karo metu	31
3.2. Demokratijos gynimo sistemos susiformavimas po Šaltojo karo.....	34
3.4. Potencialus sankcijų poveikis	45
3.5. Faktiniai atvejai.....	47
3.6. Apibendrinimas: demokratija ir ekonomikos augimas Lotynų Amerikoje	59
4. Pasiūlymai tolimesniems tyrimams	64
Išvados	67
Literatūros sąrašas.....	69
Summary	78

Ivadas

Demokratijos ir ekonomikos augimo ryšys¹ tapo vienu iš populiariausių ir kartu kontroversiškiausių politinės ekonomijos klausimų. Demokratijos įtakos ekonomikos augimui klausimas yra svarbus ne tik teorine prasme. Reikėtų prisiminti, kad autoritariniai režimai būtent argumentą, kad jie gali sukurti spartesnį ekonomikos augimą, naudodavo kaip vieną iš savo valdžios legitimacijos pagrindų. Tačiau jeigu demokratinė santvarka neturi neigiamos įtakos augimui arba jeigu tarp demokratijos ir augimo egzistuoja teigiamas ryšys, tai toks legitimacijos būdas praranda pagrindą. Be to, jeigu demokratijose ekonomika auga sparčiau, tai tokio tipo santvarkos turi didesnes galimybes išlikti, įsitvirtinti ir stiprėti. Taip pat atsakymas į šį klausimą yra svarbus vystymosi (*development*) studijoms ir praktikai: jeigu demokratinės santvarkos nėra tokios sėkmingos ekonominėje srityje, tai kyla pasirinkimo dilema tarp demokratinų laisvių ir ekonomikos plėtros besivystančiose valstybėse. Galiausiai atsakymas į tokį klausimą yra aktualus investuotojams: jų pelnas priklauso nuo šalies, kurioje buvo investuota, ekonominio vystymosi perspektyvų.

Yra atlikta daug darbų demokratijos ir ekonominio augimo tema. Suformuluota teorinių argumentų, palaikančių tiek teigiamą, tiek neigiamą ryšį. Empiriniai tyrimai taip pat susidūrė su didelėmis problemomis – kol kas nėra aiškaus atsakymo, koks ryšys egzistuoja tarp demokratijos ir ekonominio augimo. Be to, egzistuoja kitas ankstesnių tyrimų trūkumas. Visi iki šiol daryti teoriniai ir empiriniai tyrimai žvelgia į demokratijos ir ekonominio augimo ryšį tik iš šalies vidaus perspektyvos. Jie neanalizuoja tarptautinės dimensijos.

Tarptautiniai ekonominiai ryšiai yra didesniu ar mažesniu mastu svarbūs bet kurios šalies ekonomikai. Todėl jeigu politinio režimo tipas turės reikšmingos įtakos šalies tarptautiniams ekonominiams santykiams, tai politinio režimo tipas kartu turės įtakos ir šalies ekonomikos augimui. Šiame darbe suformuluojamas toks teorinis argumentas: demokratija turės teigiamą įtaką ekonominiam augimui, jeigu demokratinų

¹ Ekonomikos augimas šiame darbe suprantamas kaip realaus bendrojo vidaus produkto (BVP) arba bendrojo nacionalinio produkto (BNP), priklausomai nuo turimų duomenų, pokytis. Demokratijos apibrėžimo klausimas nagrinėjamas 2.6 skyriuje „Demokratijos pažeidimo apibrėžimas“.

normų nesilaikymas lems neigiamas tarptautines ekonomines sankcijas, kurios turės reikšmingą įtaką šalies ekonomikos augimui. Šis teorinis argumentas iliustruojamas empiriniu Lotynų Amerikos pavyzdžiu – nagrinėjama, kaip pasibaigus Šaltajam karui, Lotynų Amerikoje susiformavo liberali demokratijos gynimo sistema; dešimtajame dešimtmetyje kiekvienas procedūrinių demokratių normų pažeidimas buvo „baudžiamas“ ekonominėmis sankcijomis.

Šio darbo tikslai yra tokie:

1. Atskleisti tarptautinio veiksnio reikšmę demokratijos ir ekonomikos augimo ryšiui.
2. Pateikti teorinį modelį, kuriuo remiantis galima būtų nagrinėti tarptautinės aplinkos įtaką demokratijos ir ekonominio augimo ryšiui.
3. Išnagrinėti, kokią įtaką tarptautinės aplinkos pokyčiai turėjo demokratijos ir ekonomikos augimo ryšiui Lotynų Amerikos atveju.
4. Pasiūlyti tolesnių tyrimų gaires.

Toliau darbas dėstomas tokia tvarka. Pirmoje dalyje pristatoma literatūra, anksčiau atlikti tyrimai apie demokratijos ir ekonominio augimo santykį. Antroje dalyje atkreipiamas dėmesys į tarptautinių veiksnių svarbą ir pateikiamas teorinis modelis, kuris padeda analizuoti tarptautinės dimensijos įtaką demokratijos ir ekonomikos augimo ryšiui. Trečia dalis, remdamasi teoriniu modeliu, nagrinėja Lotynų Amerikos regioną dešimtajame dvidešimto amžiaus dešimtmetyje. Ketvirtoje dalyje pateikiami pasiūlymai tolesniems tyrimams. Galiausiai darbas apibendrinamas paskutinėje dalyje – išvadose.

1. Literatūros apžvalga

„Paprastas atsakymas į klausimą, kuriuo pradėjome, yra toks: mes nežinome, ar demokratija skatina ekonomikos augimą, ar jam kenkia“.
Adam Przeworski ir Fernando Limongi²

Politinio režimo tipo įtaka ekonominiams rezultatams per pastaruosius 50 metų tapo vienu iš pagrindinių lyginamosios politikos klausimų.

Vienų autorių nuomone, demokratija yra žalinga ekonominiam augimui. Dar Hobbeso suformuluotą mintį tęsė Huntingtonas, teigdamas, jog demokratiniai vadovai negali atsispirti populistiniam masių spaudimui, todėl ekonominius išteklius iššvaisto vartojimui, bet neinvestuoja į ilgalaikį ekonomikos augimą³. Kitaip tariant, demokratijose politikai turi trumpalaikę ateities perspektyvą. Be to, teigiama, jog demokratijose valdžia nėra pakankamai „autonomiška“, izoliuota nuo specialiųjų interesų grupių, kurios siekia savo naudos visuomenės intereso sąskaita.

Kita vertus, galima rasti svarių teorinių argumentų, pagrindžiančių teigiamą demokratijos įtaką ekonomikai. Nurodoma, jog demokratijos įgalina geriau paskirstyti išteklius, palengvina informacijos srautus visuomenėje. Olsono teigimu, demokratinės santvarkos sėkmingiau užtikrina nuosavybės teises⁴. Taip pat argumentuojama, jog demokratijos sukuria socialines sąlygas, kurios yra palankios ekonomikos augimui, pakelia konkurencijos lygį⁵. Be to, demokratijos gali geriau kontroliuoti valdžią⁶. Kritikuojama ir geranoriško (*benevolent*), visuomenės intereso siekiančio diktatoriaus prielaida.

²Adam Przeworski ir Fernando Limongi, „Political Regimes and Economic Growth.“ *Journal of Economic Perspectives*, 7(3), 1993, 51-69, 64 <<http://www.jstor.org/stable/2138442>> [Žiūrėta 2008 04 16].

³Hristos Doucouliagos ir Mehmet Ulubasoglu, „Democracy and Economic Growth: A meta-analysis.“ Deakin University, 2006, 5. <<http://www.international.ucla.edu/cms/files/Doucouliagos.pdf>>. Cituota iš Samuel Huntington, *The Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, 1968. [Žiūrėta 2008 05 01].

⁴Mancur Olson, „Dictatorship, Democracy and Development.“ *American Political Science Review*, 87(3), 1993, 567-576, 567.

⁵Uk Heo ir Alexander C. Tan, „Democracy and Economic Growth.“ *Comparative Politics*, 33(4), 2001, 463-473, 465.

⁶Robert J., Barro, „Democracy and Growth.“ Working Paper, National Bureau of Economic Research, 1994, 2 <<http://www.nber.org/papers/w4909.pdf>>. [Žiūrėta 2008 05 08].

Taip pat galima išskirti ir trečią, skeptišką požiūrį. Šio požiūrio atstovų nuomone, ne politinio režimo tipas *per se*, bet institucijos ir ekonominė politika veikia ekonomiką. Čia turima omenyje, kad tiek demokratiniai, tiek autoritariniai lyderiai gali pasiekti sėkmingų ekonominių rezultatų. Vienas tokių autorių yra Bhagwati, kurio nuomone, „demokratija yra palankesnė ekonomikos augimui tik tada, kai ji yra lydima rinkų ir konkurencijos plėtros.“⁷

Empiriniai, realaus pasaulio atvejai taip pat neleidžia pateikti tvirtesnių išvadų apie demokratijos ir ekonomikos augimo santykį. Viena vertus, beveik visos šių dienų išsivysčiusios valstybės yra demokratijos. Tačiau tai galima aiškinti atvirkštiniu priežastingumu – dauguma išsivysčiusių valstybių praeityje pasiekė ekonominę gerovę ir tai sudarė sąlygas susikurti demokratinėms sistemoms. Nurodomi Pietryčių Azijos valstybių pavyzdžiai, kur itin sparti ekonomikos plėtra buvo pasiekta, egzistuojant autoritariniams režimams. Šiuo metu populiariausias pateikiamas pavyzdys – nedemokratinė sparčiai auganti Kinija (ypač lyginant su demokratine Indija, kuri nesugebėjo pasiekti tokių ekonominių rezultatų). Kita vertus, egzistuoja nemažai pavyzdžių autokratiškos santvarkės, kurios vykdė nesėkmingą ir net pražūtingą ekonominę politiką (pavyzdžiui, Zairas arba Uganda)⁸.

Empirinės daugelio atvejų studijos taip pat susidūrė su nemažais sunkumais. Nepaisant to, kad jau yra atlikta daugybė tyrimų, kol kas dėl demokratijos ir ekonomikos augimo ryšio nėra aiškaus sutarimo. Pavyzdžiui, Przeworski ir Limongi apžvelgia 12 statistinių tyrimų, nagrinėjančių demokratijos ir ekonomikos augimo ryšį. 4 tyrimai randa teigiamą, 4 neigiamą ryšį, o 4 statistiškai reikšmingo ryšio apskritai nenustato⁹. Kitas apžvalginis darbas, apimantis 470 statistinių regresijų¹⁰ iš 81 tyrimo, atskleidžia, kad 16 procentų regresijų nustato statistiškai reikšmingą neigiamą ryšį, 20 procentų – neigiamą statistiškai nereikšmingą, 38 procentai – teigiamą statistiškai nereikšmingą, 26 procentai

⁷ Jagdish Bhagwati, „Democracy and Economic Development: Curel Dilemma or Symbiotic Relationship?“ *Review of Development Economics*, 6, 151-162, 2002, 151.

⁸ Dani Rodrik, „Democracy and Economic Performance.“ John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 1997, 2. <http://econ161.berkeley.edu/teaching_folder/Econ_202c/readberk/9-Political_Economy/demoecon.PDF>. [Žiūrėta 2008 05 23].

⁹ Przeworski ir Limongi.

¹⁰ Regresija arba regresinė analizė – standartinė tyrimų, nagrinėjančių politinio režimo ir ekonomikos augimo ryšį, metodologija. Remiantis regresine analize, tiriama kintamojo Y (ekonomikos augimo) funkcinė priklausomybė nuo kintamojo X (politinio režimo tipo).

– teigiamą statistiškai reikšmingą ryšį¹¹. Nors dauguma autorių sutinka, kad tarp politinio režimo tipų ir ekonomikos augimo egzistuoja svarbūs ryšiai, tačiau nesutariama, „kaip derėtų tuos skirtumus matuoti ar bent jau modeliuoti kanalus, kurie padėtų šiuos skirtumus išsiaiškinti“¹².

Nesant sutarimo dėl demokratijos ir ekonomikos augimo ryšio, tyrimai pradėti įvairiai modifikuoti. Studijos jau nebeskiria pagrindinio dėmesio tradiciniams demokratijos ir ekonomikos augimo „suderinamumo“ ar „priešiško“ požiūriams – buvo iškelti kiti svarbūs klausimai. Pavyzdžiui, pradėta „dekonstruoti“ demokratijos sąvoka. Ekonominė demokratija (nuosavybės teisių apsauga, verslo, kreditų ir darbo santykių reguliavimas) buvo atskirta nuo politinės demokratijos. Tyrimai atskleidžia, kad ekonominės laisvės turi teigiamą įtaką ekonomikos augimui¹³.

Daugelis autorių randa, jog demokratija turi teigiamą įtaką ekonomikai per netiesioginius kanalus. Doucouliagos ir Ulubasoglu parodo, kad demokratinės valstybės skatina žmogiškojo kapitalo kaupimą, užtikrina geresnes nuosavybės teises, o tai savo ruožtu prisideda prie geresnių ekonominių rezultatų¹⁴. Barro nustato, kad ekonominis vystymasis sukuria pagrindus demokratinėi santvarkai. Tačiau demokratija sunkiai gali išgyventi, jeigu nėra ekonominių sąlygų. Kontroliuojant tokius veiksnius, kaip nuosavybės teisės, įstatymo viršenybė, žmogiškasis kapitalas, didesnė politinė laisvė *ceteris paribus* turi mažą neigiamą poveikį ekonominiam augimui¹⁵. Tavares taip pat empiriškai patvirtina, kad demokratija turi teigiamą įtaką ekonomikai, nes skatina žmogiškojo kapitalo augimą bei mažina pajamų nelygybę. Kontroliuojant tokius netiesioginius veiksnius, demokratijos įtaka ekonominiam augimui yra neigiama¹⁶. Baum ir Lake atskleidžia tokius teigiamos demokratijos įtakos ekonomikos augimui aspektus: neturtingose šalyse per ilgesnę gyvenimo trukmę, o turtingose valstybėse – per didesnę

¹¹ Doucouliagos ir Ulubasoglu, 2.

¹² Kevin B. Grier ir Michael C. Munger, „On Democracy, Regime Duration, and Economic Growth.“ 2006, 13. <<http://faculty-staff.ou.edu/G/Kevin.B.Grier-1/demdurgr.pdf>> [Žiūrėta 2008 05 23].

¹³ Niclas Berggren, „The Benefits of Economic Freedom: A Survey.“ *The Independent Review*, 8(2), 2003, 193-211. <http://www.ratio.se/pdf/wp/nb_efi.pdf> [Žiūrėta 2008 05 24].

¹⁴ Doucouliagos ir Ulubasoglu.

¹⁵ Barro.

¹⁶ Jose Tavares ir Romain Wacziarg, „How Democracy Affects Growth.“ *European Economic Review*, 45, 2001, 1341-1378. <<http://www.stanford.edu/~wacziarg/downloads/democ.pdf>> [Žiūrėta 2008 04 27].

vidurinėse mokyklose besimokančių skaičių¹⁷. Be to, literatūroje pažymima, jog demokratijos turi kitų privalumų, susijusių su ekonomikos plėtra: ekonomikos augimas jose yra stabilesnis ir labiau prognozuojamas, demokratijose didesni atlyginimai¹⁸; taip pat demokratinės santvarkos geba geriau tvarkytis su ekonominėmis ir socialinėmis katastrofomis (pavyzdžiui, dar nei vienoje demokratinėje valstybėje nėra įvykęs badas)¹⁹.

Kai kurie tyrimai atsižvelgė dar į kitus demokratijos ir ekonomikos augimo aspektus. Persson ir Tabellini neseniai atliktas tyrimas atskleidžia, kad ekonomikos augimui teigiamos įtakos turi tik konsoliduotos demokratinės santvarkos²⁰. Gerring et al. parodo, kad šalies demokratijos istorija (ne dabartinis demokratijos lygis) skatina ekonomikos augimą²¹. Kriekhaus atsižvelgia į regiono kontekstą ir randa, kad demokratija turi teigiamą įtaką ekonomikos augimui Afrikos šalyse, neigiamą – Lotynų Amerikos ir Azijos valstybėse²². Kriekhaus darbas įdomus tuo, kad jis atsisako universalios (t.y. nuo regioninių aplinkybių nepriklausomos) demokratijos ir ekonomikos augimo ryšio prielaidos.

Įdomu pastebėti tai, kad istoriškai akademinė (ir praktinė) nuomonė apie demokratijos ir ekonomikos augimo ryšį keitėsi. Devyniolikto amžiuje demokratijos teoretikai diskutuodavo, ar tam tikra šalis yra „tinkama“ demokratijai (*fit for democracy*)²³. Dar dvidešimto amžiaus viduryje, paskatinti Sovietų Sąjungos, vėliau – Pietryčių Azijos šalių ekonominės sėkmės, daugelis autorių manė, kad nedemokratiniai režimai geba vykdyti spartesnę ekonomikos plėtrą²⁴. Remiantis tokia logika, demokratija yra tam tikra prabangos prekė, kurią galima „vartoti“, kai pasiekiamas pakankamas

¹⁷ Matthew A. Baum ir David A. Lake, „The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital.“ 2003, *American Journal of Political Science*, 47(2), 333-347, 2003. <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/1540-5907.00023?journalCode=ajps>>. [Žiūrėta 2008 05 20].

¹⁸ Rodrik, 2-3.

¹⁹ Amartya Sen, „Democracy as a Universal Value.“ *Journal of Democracy*, 10(3), 1999, 3-17, 6. <<http://hdr.undp.org/docs/training/oxford/readings/2006/Sen%20Democracy%201999.pdf>>.

²⁰ Torsten Persson ir Guido Tabellini, „Democratic capital: The nexus of political and economic change.“ Working Paper, National Bureau of Economic Research, 2006. <http://www.igier.uni-bocconi.it/files/Guido_Tabellini/democap.pdf> [Žiūrėta 2008 05 06].

²¹ John Gerring et al., „Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective.“ *World Politics*, 57, 2005, 323-654, 323. <[http://www.gwu.edu/~psc/news/Demo_growth_\(World_Pol\).pdf](http://www.gwu.edu/~psc/news/Demo_growth_(World_Pol).pdf)>. [Žiūrėta 2008 05 23].

²² Jonathan Kriekhaus, „Democracy and Economic Growth: How Regional Context Influences Regime Effects.“ *British Journal of Political Science*, 36, 2006, 317-340.

²³ Amartya Sen, „Democracy as a Universal Value.“ *Journal of Democracy*, 10(3), 1999, 3-17, 3. <<http://hdr.undp.org/docs/training/oxford/readings/2006/Sen%20Democracy%201999.pdf>>.

²⁴ Doucouliagos ir Ulubasoglu, 7.

ekonominio išsivystymo lygis (modernizacijos teorijos logika). Tačiau vėliau ši nuomonė keitėsi. Dabar dauguma tyrėjų prieina išvados, kad demokratija neturi neigiamos įtakos ekonominiam augimui. Kita vertus, turbūt dar tikslesnė būtų Przeworski ir Limongi mintis, pateikta šio skyriaus pradžioje – mes nežinome, koks ryšys egzistuoja tarp demokratijos ir ekonomikos augimo²⁵. Doucouliagos ir Ulubasoglu teigimu, tenka konstatuoti, kad „teorinį pasidalijimą atspindi dviprasmiški empiriniai rezultatai, kurie lemia konsensą dėl neaiškaus demokratijos ir ekonomikos ryšio santykio“²⁶.

Iš literatūros apie demokratiją ir ekonomikos augimą apžvalgos galima būtų išskirti dvi problemas. Pirma, nepaisant milžiniškos tyrimų gausos, kol kas nėra tvirtesnių išvadų dėl pagrindinio klausimo. Antra, visi ankstesni tyrimai atsižvelgdavo tik į šalies vidinę perspektyvą ir nenagrinėdavo galimos tarptautinių veiksnių įtakos.

²⁵ Przeworski ir Limongi, 64.

²⁶ Doucouliagos ir Ulubasoglu, 2.

2. Teorinis modelis

2.1. Tarptautinės dimensijos svarba

Tarptautiniai veiksniai bus svarbūs demokratijos ir ekonominio augimo ryšiui, jeigu jie turės įtakos tarptautiniams šalies ekonominiams santykiams. Taigi lieka surasti sąlygas, kada tai įvyksta. Tokią situaciją iliustruoja Haičio pavyzdys.

1991 metais Haiityje demokratiškai išrinktas prezidentas Aristide buvo nuverstas per karinį perversmą. Dėl šio perversmo JAV, Amerikos valstybių organizacija (OAS) ir Jungtinės Tautos palaiapsniui taikė vis griežtesnes ekonomines sankcijas, kurios tęsėsi nuo 1991 iki 1994 metų. Sankcijos turėjo reikšmingos neigiamos įtakos Haičio ekonomikai – dėl jų šalies BNP tam tikrais vertinimais nukrito daugiau nei 14 procentų²⁷. Be to, ekonominės sankcijos turėjo didelės neigiamos įtakos humanitarinei situacijai šalyje.

Haičio atvejis iliustruoja pagrindinę šio darbo mintį ir atskleidžia tarptautinės dimensijos svarbą politinio režimo tipo ir ekonominio augimo santykiui. Haiityje pasikeitė politinis režimas: demokratinę santvarką po perversmo pakeitė nedemokratinis režimas. Dėl šios priežasties Haičiui buvo pritaikytos ekonominės sankcijos. Šios sankcijos turėjo reikšmingos neigiamos įtakos Haičio ekonomikai. Kitaip tariant, politinio režimo kaita (perėjimas iš demokratinio į nedemokratinį režimą) dėl tarptautinės bendruomenės reakcijos (tarptautinė dimensija) turėjo reikšmingą įtaką ekonominiam augimui. Tačiau ankstesnės politinio režimo ir ekonominio augimo teorijos, besiremiančios tik vidine šalies perspektyva, to negali paaiškinti.

Derėtų pabrėžti, kad tuo nenorima pasakyti, jog vidaus dimensija (kuria remiantis, įprasta nagrinėti demokratijos ir ekonominio augimo ryšį) nėra svarbi. Vis dėlto tikslinga atkreipti dėmesį į *papildomą* veiksnį, galintį turėti įtakos ekonominiam augimui. Šis darbas remiasi prielaida, kad tarptautinės dimensijos veikiamas demokratijos ir ekonominio augimo santykis gali būti nagrinėjamas atskirai nuo vidaus veiksmų veikiamo demokratijos ir ekonominio augimo santykio. Problemų galėtų kilti, jeigu būtų daromos statistinis tyrimas, siekiant išsiaiškinti tarptautinių veiksmų įtaką demokratijos ir

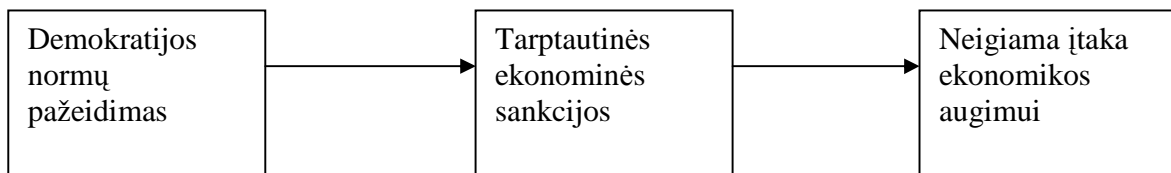
²⁷ Kimberly Ann Elliott et al., *Economic Sanctions Reconsidered*, 3 leid. Washington D.C.: Peterson Institute, 2007, 118. <<http://bookstore.petersoninstitute.org/book-store/4075.html>> [Žiūrėta 2008 04 18].

ekonomikos augimo santykiui. Tokiu atveju kiltų problema, kaip izoliuoti tarptautinės dimensijos įtaką nuo vidinės dimensijos poveikio. Tačiau šios problemos išvengiama, jeigu atskleidžiama priežastinė grandinė, parodanti, kaip tarptautiniai veiksniai veikia politinio režimo ir ekonomikos augimo santykį. Būtent tokia yra šio darbo strategija: aiškiai parodyti, kaip politinis režimas (ar jo kaita) paveikia tarptautinius ekonominius santykius, kurie savo ruožtu turi įtakos ekonomikos augimui šalyje.

2.2. Pagrindinės modelio sąlygos

Teorinį modelį sudaro du elementai (sąlygos). Pirmasis susijęs su klausimu: ar tai, kad šalis pažeidžia demokratijos normas, lemia tarptautines negatyvias ekonomines sankcijas tai šaliai. Antrasis elementas yra tai, kokią įtaką šios negatyvios sankcijos turi ekonomikos augimui. Kitaip tariant, remiantis šiuo modeliu, egzistuoja dvi būtinos, bet nepakankamos sąlygos tam, kad nedemokratinė santvarka turėtų reikšmingą neigiamą įtaką ekonomikos augimui šalyje (atitinkamai demokratija turėtų reikšmingą teigiamą įtaką ekonomikos augimui): 1) demokratių normų pažeidimas turi lemti tarptautines ekonomines sankcijas; 2) tos ekonominės sankcijos privalo turėti reikšmingą įtaką šalies ekonomikos augimui.

Galima būtų šias sąlygas išplėsti, įtraukiant ir ekonomines paskatas. Kitaip tariant, demokratija turėtų reikšmingą teigiamą įtaką ekonomikos augimui šalyje, jeigu: 1) buvimas nedemokratija lemtų tarptautines ekonomines sankcijas ir (arba) buvimas demokratija leistų gauti ekonomines paskatas; 2) tos ekonominės sankcijos ir (arba) paskatos turėtų reikšmingą įtaką šalies ekonomikos augimui. Vis dėlto šiame darbe, siekiant sukongretinti tyrimų objektą, nagrinėjamos neigiamos ekonominės sankcijos. Tiesa, bus atsižvelgiama į tas ekonomines paskatas, kurios virsta sankcijomis, kai yra atimamos arba panaikinamos ekonominės paskatos. Šia prasme kiekviena ekonominė paskata potencialiai yra sankcija.

Čia derėtų aptarti potencialaus ir faktinio ryšio tarp demokratijos ir ekonomikos augimo klausimą. Literatūroje apie ekonomines sankcijas dažnai kalbama apie šalies potencialų ir faktinį jautrumą, pažeidžiamumą sankcijoms, t.y. šaliai būnant demokratinėi, yra prasminga kalbėti apie tai, kokį neigiamą poveikį jos ekonomika patirtų, jeigu ji taptų nedemokratinė. Vis dėlto tokia argumentacija susiduria su

sunkumais. Pirma, net jeigu egzistuoja tam tikri formalūs mechanizmai (pavyzdžiui, sutarčių sąlygos, numatančios ekonomines sankcijas demokratinių normų pažeidimo atveju), jie gali būti nepritaikyti realybėje. Antra, gali būti pritaikytos sankcijos, net jeigu jos nėra formaliai numatytos. Todėl naudinga yra nagrinėti ir realius atvejus, t.y. ar faktiniu demokratinių normų pažeidimo atveju yra pritaikomos ekonominės sankcijos ir kokią įtaką šios sankcijos turi ekonomikos augimui.

Atsižvelgus į faktinius ekonominių sankcijų taikymo atvejus, galima daryti tvirtesnes prielaidas apie potencialų neigiamą ekonominį poveikį kitoms panašias sąlygas atitinkančioms valstybėms, kurios pažeistų demokratines normas²⁸. Pavyzdžiui, faktinių sankcijų atvejų analizė leistų tvirčiau kalbėti apie demokratijos ir ekonomikos augimo ryšį tam tikrame regione, atsižvelgiant į potencialius demokratinių normų pažeidimo ekonominius kaštus.

²⁸ Lyginamojo metodo studijos ir statistiniai daugelio atvejų tyrimai neišvengiamai remiasi kontrafaktyvinėmis (*counterfactual*) prielaidomis. Skaityti, pavyzdžiui, James D. Fearon, „Counterfactuals and Hypothesis Testing in Political Science.“ *World Politics*, 43(2), 1991, 169-195.

2.3. Ekonominių sankcijų sąvoka

Ekonominės sankcijos čia traktuojamos pagal Baldwiną²⁹. Ekonominės paskatos (kartais dar vadinamos teigiamomis sankcijomis) ir ekonominės sankcijos sudaro ekonomines užsienio politikos priemones (*techniques of economic statecraft*). Ekonominės užsienio politikos priemonės reiškia „pastangas daryti įtaką, pirmiausia remiantis ištekliais, kuriuos galima įvertinti rinkos kaina, išreikštą pinigine verte“³⁰. Ekonominės užsienio politikos priemonės yra porūšis platesnės užsienio politikos priemonių (*techniques of statecraft*) sąvokos. Tokios priemonės gali būti karinės, diplomatinės, ekonominės. Dar kitaip galima būtų sakyti, kad ekonominės užsienio politikos priemonės - tai „visos ekonominės priemonės, kuriomis užsienio politikos formuotojai bando daryti įtaką kitiems tarptautiniams veikėjams“³¹.

Pažymėtina, kad griežtų ribų tarp skirtingų užsienio politikos priemonių rūšių nėra – pavyzdžiui, nėra aišku, ar ginklų pardavimas turėtų būti traktuojamas kaip ekonominė, ar karinė priemonė³².

Ekonominės sankcijos iš esmės gali būti trijų tipų: tai eksporto ribojimas, importo ribojimas ir finansinių (kapitalo) srautų apribojimas (tai gali būti privatūs finansiniai srautai, tarptautinių finansinių institucijų paskolos arba dvišalė finansinė parama)³³. Kaip atskleidžia istorinės apžvalgos, dažniausiai taikoma tam tikra finansinių ir prekybinių sankcijų kombinacija³⁴. Prekybinės sankcijos sukelia tokius nuostolius šaliai gavėjai: prarandamos eksporto rinkos, svarbus importas, mažesnės eksporto kainos, taip pat didesnė kaina, mokama už pakeistą importą³⁵. Pažymėtina, kad finansinės sankcijos paprastai atneša dar daugiau ekonominių nuostolių šaliai „adresatui“³⁶ negu prekybinės sankcijos³⁷.

²⁹ David Baldwin, *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press, 1985.

³⁰ Baldwin, 14.

³¹ Baldwin, 40.

³² Baldwin, 32.

³³ Elliott et al., 45.

³⁴ Ten pat, 45.

³⁵ Ten pat, 45.

³⁶ Šiame darbe sankcijas taikanti šalis bus vadinama šalimi „siuntėja“ (*sending country*), o šalis, kuriai sankcijos skirtos, - šalimi „adresatu“ (*receiving country*).

³⁷ Elliot et al., 46.

1 lentelė. Ekonominių sankcijų pavyzdžiai

Prekybos sritis	Kapitalo sritis
Embargas	Turto išaldymas
Boikotas	Kapitalo įvežimo ir išvežimo kontrolė
Tarifo padidinimas	Paramos sustabdymas
Tarifinė diskriminacija (nepalanki)	Ekspropriacija
„Palankiausios šalies statuso“ panaikinimas	Apmokestinimas (nepalankus)
Juodasis sąrašas	Tarptautinių organizacijų mokėjimų sustabdymas
Kvotos (importo arba eksporto)	Grasinimai įvykdyti aukščiau minėtas priemones
Licencijų nesuteikimas (importo arba eksporto)	

Šaltinis: David Baldwin, *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press, 1985, 41.

Baldwin taip pat mini kai kurias ekonominių priemonių rūšis, kurios nėra savaime aiškios kaip ekonominės užsienio politikos priemonės. Vienas tokių – tai laisvos prekybos susitarimai. Nors kai kurie autoriai traktuoja laisvą prekybą kaip atsietą nuo politikos, tačiau ji akivaizdžiai gali būti naudojama politiniams tikslams pasiekti: pavyzdžiui, po Antrojo pasaulinio karo JAV šia priemone stengėsi įgyvendinti daugelį užsienio politikos tikslų, tokių kaip karinių sąjungininkų stiprinimas, parama ekonomikos atkūrimui Vakarų Europoje ir Japonijoje, priėjimo prie strategiškai svarbių išteklių užtikrinimas ir t.t.³⁸ Šiame darbe didelis dėmesys bus skiriamas būtent laisvos prekybos susitarimams kaip užsienio politikos vykdymo instrumentui, kai kyla grėsmė dėl politinių aspektų netekti iš tokių susitarimų gaunamos ekonominės naudos.

Baldwin išskiria tris ekonominės užsienio politikos priemones komponentus³⁹:

³⁸ Baldwin, 46.

³⁹ Baldwin, 32.

1. Politinio instrumento, kuriuo stengiamasis padaryti įtaką, tipas, t.y. ekonominis.
2. Įtakos darymo objektas (*domain*), t.y. kitas tarptautinis veikėjas(i).
3. Įtakos darymo sritis (*scope*), t.y. tam tikra(os) taikinio(ų) elgesio dimensija(os) (tokia kaip įsitikinimai, požiūris, nuomonės, lūkesčiai, emocijos ir(arba) ketinimai veikti).

Įtakos darymo sritis gali būti įvairi. Šio darbo tikslas yra nagrinėti atvejus, kai tikslas yra apginti demokratiją (tiesa, tai taip pat derėtų vertinti su tam tikromis išlygomis; gali būti, kad ekonominės sankcijos turi simbolinę prasmę ir yra tikslas savaime, jos gali būti skirtos tarptautinei bendruomenei nuraminti arba vietos spaudimo grupėms patenkinti, taip pat šalies prestižui sustiprinti ar pakelti). Schmitter ir Brouwer kalba apie demokratijos skatinimo iniciatyvas sąlygų (*conditionality*) forma, kai yra taikomos ekonominės sankcijos arba paskatos, siekiant apginti demokratiją⁴⁰.

2.4. Išplėsta pirmoji sąlyga

Savo ruožtu pirmoji modelio sąlyga taip pat remiasi keliomis būtinomis, bet nepakankamomis sąlygomis.

Pirma, tarptautiniai veikėjai (valstybės ir (arba) organizacijos) turi apskritai siekti remti demokratiją, tai turi būti kitų tarptautinių veikėjų interesas. Demokratijas remti kitose šalyse gali siekti kitos demokratijos. Pirma, gali būti tikima, kad demokratinė santvarka užtikrins saugesnį ir (ar) turtingesnį pasaulį. Vienas iš argumentų yra vadinamoji demokratijų taikos teorija, teigianti, jog demokratijos tarpusavyje nekariauja⁴¹. Pasak Diamondo, „demokratijos plėtra pasaulyje atitinka JAV ir kitų įtvirtintų demokratijų interesus, nes tai skatina taiką, stabilumą, legalumą, žmogiškąjį

⁴⁰ Philippe C. Schmitter ir Imco Brouwer, „Conceptualizing, Researching and Evaluating Democracy Promotion and Protection.“ Working Paper, European University Institute, 1999, 15.
<http://cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814/309/1/sps99_9.pdf> [Žiūrėta 2008 05 12].

⁴¹ Susan B. Epstein, Nina M. Serafino ir Francis T. Miko, Democracy Promotion: Cornerstone of U.S. Foreign Policy? Report for Congress, Congressional Research Service, 2007, 8.
<<http://fas.org/sgp/crs/row/RL34296.pdf>> [Žiūrėta 2008 05 12].

orumą, nuosavybės teises ir aplinkos apsaugą tarptautinėje sistemoje“⁴². Prezidento Klintono Nacionalinėje įtraukimo ir plėtros strategijoje (*National Engagement and Enlargement strategy*) teigiama, jog „demokratijos sukuria laisvas rinkas ir ekonomines galimybes, yra patikimesni prekybos partneriai ir yra daug mažiau linkusios pradėti karą viena prieš kitą“⁴³.

Be to, demokratija kitoje šalyje taip pat gali sustiprinti valdžios legitimumą savo valstybėje (ypač jeigu egzistuoja grėsmė demokratinei santvarkai, demokratinė sistema yra netvirta, silpnai institucionalizuota). Taigi šiuo atveju demokratijos skatinimu gali aktyviau užsiimti būtent silpnesnių, netvirtų demokratių sistemų politiniai lyderiai.

Antroji sąlyga yra ta, kad demokratijos gynimo tikėtina nauda turi būti didesnė už jo kaštus. Pavyzdžiui, gali būti, kad demokratinė šalis turi interesą užtikrinti kitoje šalyje demokratinės santvarkos egzistavimą, tačiau konkreti demokratinė vyriausybė toje šalyje kelia strateginę grėsmę. Demokratijos išsaugojimo nauda šiuo atveju gali būti mažesnė už kaštus strateginių tikslų prasme. Kitaip tariant, gali iškilti konfliktas tarp demokratijos skatinimo ir kitų, nacionalinių interesų, siekimo. Demokratijoms gali kilti „Alžyro problema“: „ką daryti, kai laisvi ir sąžiningi rinkimai arba demokratinio atsivėrimo (*opening*) procesas kelia pavojų, kad į valdžią ateis autoritarinė ir aktyviai priešiška vyriausybė, kuri gali sudaryti sąjungas su panašiais režimais“⁴⁴. Kitas hipotetinis pavyzdys yra toks, kai šalis A turi interesą remti demokratiją šalyje B, tačiau šalis B yra ekonomiškai daug galingesnė. Todėl šalis A nevykdo demokratijos rėmimo veiksmų, kadangi jie galėtų sukelti didelių ekonominių nuostolių, t.y. tokių veiksmų kaštai būtų per dideli.

Trečioji sąlyga: demokratijos gynimo iniciatyvos turi būti įgyvendinamos ekonominėmis užsienio politikos priemonėmis. Demokratijos rėmimas gali būti vykdomas ir ne ekonominėmis priemonėmis, pavyzdžiui, apmokant tam tikrus pareigūnus, stiprinant pilietinę visuomenę, vystyti politines institucijas, padėti rengti rinkimus.⁴⁵ Be to, jeigu tikslas yra konkrečioje šalyje atkurti arba apginti demokratiją, tai

⁴² Larry Diamond, „Promoting Democracy in the 1990s: Actors and Instruments, Issues and Imperatives.“ A Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, Carnegie Corporation of New York, 1995. <<http://wwics.si.edu/subsites/ccpdc/pubs/di/di.htm>> [Žiūrėta 2008 04 19].

⁴³ Epstein, Serafino ir Miko, 8.

⁴⁴ Diamond. <<http://wwics.si.edu/subsites/ccpdc/pubs/di/4.htm>> [Žiūrėta 2008 04 19].

⁴⁵ Ten pat.

tikėtina, kad ekonominių sankcijų naudojimas priklausys nuo to, ar tikima jų efektyvumu, t.y. labiau tikėtina, kad sankcijos bus taikomos tada, kai bus didesnė galimybė, jog jomis bus pasiektas tikslas – demokratijos apgynimas. Čia taip pat svarbi tam tikra logika – ekonominėmis sankcijomis turi būti demokratiškos normų pažeidimai nebus „baudžiami“, jeigu vadovaujamosi logika, kad visoms šalims be išimties reikia padėti ekonomiškai augti, o tai savo ruožtu turėtų sukurti pagrindus demokratijai. Todėl kartais kritikuojami pasiūlymai taikyti ekonomines sankcijas diktatūroms, teigiant, jog taip bus pakirsti pamatai demokratijai (pagal modernizacijos teorijos logiką)⁴⁶.

2.5. Išplėsta antroji sąlyga

Antroji sąlyga yra ta, kad taikomos ekonominės sankcijos turėtų reikšmingą įtaką ekonomikos augimui. Tai savo ruožtu priklauso nuo kitų kelių sąlygų. Tiesa, šias sąlygas galima būtų tiksliau įvardinti kaip veiksnius: jose minimi tokie aspektai, kaip tarpusavio ekonominiai saitai tarp sankcijų „siuntėjo“ ir „adresato“. Tai galima būtų suformuluoti kaip sąlygą, teigiančią, jog sankcijos turės neigiamą įtaką ekonomikos augimui tada, kai egzistuos tam tikri ekonominiai saitai tarp „siuntėjo“ ir „adresato“. Tačiau turint omenyje, kad tam tikri ekonominiai saitai tarp šalių egzistuoja beveik visada, tikslingiau būtų tai formuluoti kaip veiksnį: kuo intensyvesni ekonominiai ryšiai tarp „siuntėjo“ ir „adresato“, tuo didesnės neigiamos įtakos „adresatui“ gali atnešti ekonominės sankcijos.

Nors didžioji dauguma literatūros apie sankcijas remiasi atvejo studijomis⁴⁷, tačiau vis dėlto iš jos galima išskirti tam tikrus veiksnius, kurie lemia potencialią sankcijų įtaką šalies ekonomikai, jos pažeidžiamumą sankcijų atžvilgiu.

Pirmasis veiksnys – tai šalies ekonomikos atvirumas: kuo šalies ekonomika atviresnė, tuo daugiau žalos jai gali padaryti ekonominės sankcijos, kadangi tokia

⁴⁶ Michael Dauderstadt ir Marika Lerch, „International Democracy Promotion: Patiently Redistributing Power.“ International Policy Analysis Unit, 2005, 6. <<http://library.fes.de/pdf-files/id/02847.pdf>> [Žiūrėta 2008 05 25].

⁴⁷ Hossein Askari, John Forrer ir Tarek Hachem, „Measuring vulnerability to U.S. foreign economic sanctions: focused sanctions reduce costs to business.“ *Business Economics*, 40(2), 2005, 2. <http://findarticles.com/p/articles/mi_m1094/is_2_40/ai_n13798087/pg_1> [Žiūrėta 2008 05 06].

ekonomika yra labiau priklausoma nuo tarptautinių ekonominių ryšių. Galima alternatyva būtų kalbėti apie šalies dydį – mažesnės ekonomikos yra linkusios būti atviresnės.

Antra, kaip minėta, potenciali sankcijų įtaka priklauso nuo tarpusavio ekonominės priklausomybės (*economic interdependency*): kuo intensyvesni ekonominiai ryšiai tarp „siuntėjo“ ir „adresato“, tuo ekonominės sankcijos daugiau žalos gali atnešti „adresatui“⁴⁸. Prekybinių arba finansinių srautų finansinių srautų egzistavimas sukuria potencialų svertą (*potential leverage*), kuriuo galima įgyvendinti užsienio politikos tikslus⁴⁹.

Trečia, reikia atsižvelgti į galimybes išvengti sankcijų arba sumažinti sankcijų nuostolius, diversifikuojant tarptautinius ekonominius ryšius. Ekonominių sankcijų poveikis šalies „adresato“ ekonomikai priklauso nuo pastarosios galimybių išvengti sankcijų, pakeičiant užsienio ekonominius partnerius. Pavyzdžiui, prekybos embargo neigiamas poveikis ekonomikai priklauso nuo to, kokios yra boikotuojamos šalies galimybės perorientuoti eksportą į kitas valstybes, kurios sankcijų netaiko. Dėl šios priežasties tyrėjai pabrėžia ekonominių sankcijų daugiašališkumo svarbą⁵⁰. Kitaip tariant, padidinti šaliai gavėjai sankcijų sukeltus nuostolius galima, jeigu yra pasitelkiama kitų šalių parama⁵¹. Pavyzdžiui, Šaltojo karo metais vienos supervalstybės ekonominės sankcijos dažnai reikšdavo kitos supervalstybės paramą. Būdavo atvejų, kai šalis „adresatas“ dėl ekonominių sankcijų atsidurdavo geresnėje ekonominėje padėtyje. Taip buvo, pavyzdžiui, Jugoslavijoje 1948 metais, kai Maskvos sankcijų nuostolius daugiau nei kompensavo Vakarų valstybių parama⁵². Čia derėtų pridurti, kad skirtingi sankcijų tipai gali būti skirtingai „apeinami“. Pavyzdžiui, finansines sankcijas ir ypač užsienio paramą dažniausiai pakeisti yra sunkiau nei prekybos sankcijas⁵³.

Sankcijų poveikis ekonomikai taip pat priklauso nuo šalies ekonomikos struktūros. Porter teigimu, ekonominių sankcijų įtaka ekonominei gerovei priklausys nuo

⁴⁸ Richard E. Porter, „International Trade and Investment Sanctions: Potential Impact on the South African Economy.“ *The Journal of Conflict Resolution*, 23(4), 1979, 579-612, 582.

<<http://www.jstor.org/stable/173875>> [Žiūrėta 2008 04 16].

⁴⁹ Elliott et al., 51.

⁵⁰ Daniel W. Drezner, „Bargaining, Enforcement, and Multilateral Sanctions: When is Cooperation Counterproductive?“ *International Organization*, 54(1), 2000, 73-102, 73.

<<http://www.jstor.org/stable/2601318>> [Žiūrėta 2008 04 16].

⁵¹ Elliott et al., 51.

⁵² Elliott et al., 101.

⁵³ Elliott et al., 46.

to, kiek lanksti yra šalies gamybos ir vartojimo struktūra⁵⁴. Šis veiksnys nusako, kiek šalies ekonomika yra pajėgi lanksčiai persikirstyti ekonominius išteklius, jeigu taikomos ekonominės sankcijos daro tam tikrą veiklos sritį nepelningą arba neįmanomą (pavyzdžiui, jeigu dėl prekybos embargo šalyje bankrutuoja tam tikras ekonomikos sektorius ir išauga nedarbas, kokios yra šalies ekonomikos galimybės perorientuoti, absorbuoti darbo jėgą).

Galiausiai būtina atsižvelgti į vieną svarbų veiksnių, nusakantį faktinį sankcijų poveikį – tai neigiamų paskatų taikymo periodas: kuo ilgiau taikomos neigiamos sankcijos, tuo jos gali atnešti daugiau žalos⁵⁵. Pavyzdžiui, mažą ekonomiką turinti šalis, kuri negali diversifikuoti savo ekonominių ryšių, gali būti potencialiai labai pažeidžiama sankcijų požiūriu, tačiau jeigu tos sankcijos bus taikomos trumpą laikotarpį, jos neturės didelės faktinės neigiamos įtakos ekonomikai.

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad neigiamas ekonominis poveikis nedemokratinėms režimams (atitinkamai teigiamas poveikis demokratinėms santvarkoms) atsiranda kaip tam tikras „šalutinis efektas“ siekio apginti kitose šalyse demokratinę santvarką. Ekonominių sankcijų tikslas – „sukelti ekonominės gerovės sumažėjimą šalyje, siekiant sumažinti jos norą toliau antagonizuoti pasaulinę bendruomenę“⁵⁶. Tačiau neigiamas ekonominis poveikis konkrečiai šaliai nėra tikslas savaime, bet priemonė pasiekti politiniams tikslams. Kaip jau minėta, neigiamas ekonominis poveikis negarantuoja sankcijų efektyvumo, t.y. ar jos padeda pasiekti politinius tikslus. Tiesa, galima būtų sakyti, kad kuo daugiau nuostolių ekonominės sankcijos padaro šaliai, tuo labiau tikėtina, kad jos bus efektyvios, t.y. jomis bus pasiektas režimo pasikeitimas. Empiriniai tyrimai nustato, kad sankcijų sukelti ekonominiai nuostoliai yra vienas iš veiksnių, lemiančių jų efektyvumą⁵⁷. Kita vertus, neigiamas ekonominis poveikis gali turėti ir priešingų rezultatų, pavyzdžiui, „padėti režimui marginalizuoti demokratinį judėjimą šalyje, diskredituojant jį kaip nepatriotinį, taip pat

⁵⁴ Porter, 582.

⁵⁵ Jaleh Dashti-Gibson, Patricia Davis ir Benjamin Radcliff, „On the Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis.“ *American Journal of Political Science*, 41(2), 1997, 608-618. <<http://www.jstor.org/stable/2111779>> [Žiūrėta 2008 04 16].

⁵⁶ Porter, 584.

⁵⁷ Dashti-Gibson, Davis ir Radcliff, 608.

paskatinti nacionalinį pyktį ir frustraciją, ypač jeigu sankcijos apsunkina plačiosios visuomenės padėtį⁵⁸. Tiek mokslinėje literatūroje, tiek praktinėse diskusijose nemažai ginčijų kyla dėl to, ar apskritai verta taikyti ekonomines sankcijas, turint omenyje dažną jų neefektyvumą⁵⁹.

2.6. Demokratijos pažeidimo apibrėžimas

Tiriant demokratijos ir ekonomikos augimo ryšį, susiduriama su problema – apie kokią demokratiją kalbama? Demokratija yra itin problemiška sąvoka, nėra vieno šios koncepcijos apibrėžimo⁶⁰. Vis dėlto galima išskirti dvi pagrindines apibrėžimų grupes: minimalius (arba procedūrinius) apibrėžimus ir substantyvius (platesnius) apibrėžimus. Pirmajai grupei priklauso, pavyzdžiui, Huntingonto apibrėžimas, pagal kurį demokratija yra tokia politinė sistema, kurioje „galingiausi kolektyvinių sprendimų priėmėjai renkami sąžiningais ir periodiniais rinkimais, kuriuose kandidatai laisvai konkuruoja dėl balsų ir kuriuose gali balsuoti visi suaugę žmonės, turintys balsavimo teisę“⁶¹. Dahlis pateikia jau platesnį, tačiau vis dar minimalų (procedūrinį) demokratijos apibrėžimą, kurį sudaro septyni elementai⁶². Be elektoralinio kriterijaus, Dahlis taip pat mini tam tikras pagrindines teises ir laisves, tokias kaip asociacijų laisvė, kurios turėtų užtikrinti, kad „demokratinis procesas yra įtraukiantis, laisvas nuo represijų ir įgalinantis piliečius dalyvauti informuotiems bei autonomiškai“⁶³.

⁵⁸ Larry Diamond, <<http://wwics.si.edu/subsites/ccpdc/pubs/di/4.htm>> [Žiūrėta 2008 04 16]. Galimas neigiamas sankcijų pasekmės taip pat aptaria William H. Kaempfer ir Anton D. Lowenberg, „International Sanctions.“ *The Journal of Economic Perspectives*, 17, 2003, 233-235,233.

⁵⁹ Plati literatūros apžvalga šia tema pateikiama Baldwin.

⁶⁰ David Collier ir Steven Levitsky, „Research Note. Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research.“ Working Paper, Kellogg institute, 1996, 5.

<<http://www.nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/230.pdf>> [Žiūrėta 2008 05 23].

⁶¹ Samuel Huntington, *The Third Wave, Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman and London: University of Oklahoma Press, 1991, 7.

<<http://denemark.googlepages.com/HuntingtonThirdWave~0014.pdf>> [Žiūrėta 2008 04 22].

⁶² Lisa Rakner, Alina Rocha Menocal ir Verena Fritz, „Good Governance, Aid Modalities and Poverty Reduction: Linkages to the Millenium Development Goals and Implications for Irish Aid.“ Working Paper, The Advisory Board for Irish Aid, 2007, 11.

<http://www.odi.org.uk/PPPG/politics_and_governance/publications/GAPWP1.pdf> [Žiūrėta 2008 05 08].

⁶³ Ten pat, 11.

Tačiau kiti autoriai kritikuoja procedūrinius demokratijos apibrėžimus ir teigia, jog demokratija yra platesnis reiškinys. Atskiriama procedūrinės demokratijos ir konsoliduotos demokratinės sistemos sąvokos; konsoliduota demokratija yra tokia, kurioje demokratija yra tapusi „vieninteliu žaidimu mieste“. Garsiam straipsnyje „The Rise of Illiberal Democracy“ Fareed Zakaria atskyrė demokratiją ir liberalizmą, arba rinkiminę sistemą ir liberalizmo atributus: liberalias laisves, valdžios institucijų kontrolę⁶⁴. Pateikiant platesnius demokratijos apibrėžimus, yra išskiriamos kelios atskaitomybės dimensijos (vertikali, horizontali ir atskaitomybė visuomenei). Kiti autoriai pabrėžia visuomenės požiūrį į demokratinius procesus – ar visuomenės dauguma palaiko demokratinį režimą. Galiausiai yra pasiūlymų atsižvelgti ir į tai, kad „reali“ demokratija tariamai negali funkcionuoti be tam tikro ekonominės lygybės ir socialinio teisingumo laipsnio. Plačiausias demokratijos apibrėžimas – Collier ir Levitsky vadinamas „maksimaliu“ – apima tokius elementus kaip socialinė-ekonominė lygybė bei didelis visuomenės dalyvavimas ekonominėse, politinėse ir socialinėse institucijose⁶⁵.

Toks demokratijos sąvokos sudėtingumas iškėlė daug klausimų ankstesniems tyrimams apie demokratijos ir ekonominio augimo ryšį. Pavyzdžiui, jau minėta, kad demokratijos sąvoka pradėta „dekonstruoti“, atskiriant ekonominę demokratiją (t.y. ekonomines laisves) ir politinę demokratiją (politines laisves). Be to, statistinėse studijose susiduriama su demokratijos matavimo problema (dažniausiai demokratijos kintamasis matuojamas, remiantis Dahlio septynių elementų apibrėžimu⁶⁶). Skirtingas demokratijos traktavimas yra viena iš priežasčių, komplikuojančių demokratijos ir ekonomikos augimo tyrimus.

Pagal šiame darbe pateiktą modelį, būtina demokratijos teigiamos įtakos ekonomikos augimui sąlyga yra ta, kad tarptautiniai veikėjai remtų demokratinį režimą konkrečioje šalyje. Taigi klausimas yra toks: kokį demokratijos modelį tarptautiniai veikėjai siekia remti? Kitaip tariant, su kokiais demokratinėmis normų pažeidimo parametrais yra siejamos ekonominės sankcijos? Būtent pagal šį kriterijų apibrėžtas

⁶⁴ Fareed Zakaria, „The Rise of Illiberal Democracy.“ *Foreign Affairs*, 76(6), 2007.
<<http://www.fareedzakaria.com/ARTICLES/other/democracy.html>> [Žiūrėta 2008 05 12].

⁶⁵ Collier ir Levitsky, 9.

⁶⁶ Doucouliagos ir Ulubasoglu, 8.

demokratių normų pažeidimas turės neigiamos įtakos ekonomikos augimui (atitinkamai demokratija turės teigiamos įtakos ekonomikos augimui).

2.7. Modelio implikacijos

Tikėtina, kad modelio numatytas demokratijos ir ekonominio augimo ryšys bus stipresnis mažesnių ekonomine prasme šalių atžvilgiu. Pirma, kuo šalies ekonomika mažesnė, tuo didesnė tikimybė, kad prieš ją bus taikomos ekonominės sankcijos: tokiais atvejais mažiau nukenčia sankcijas taikanti šalis. Be to, būtent mažesnę ekonomiką turinčios šalys yra potencialiai labiau pažeidžiamos ekonominių sankcijų. Ekonominių sankcijų taikymo atvejų tyrimai atskleidžia, kad šalis „siuntėja“ beveik visada yra ekonomiškai didesnė negu šalis „adresatas“. Vienas plačiausių ekonominių sankcijų tyrimų nustatė, kad „siuntėjos“ BNP 80 procentų nagrinėjamų atvejų yra 10 kartų didesnis nei šalies „adresato“ BNP. Pusėje visų atvejų šis santykis siekė daugiau nei 100⁶⁷.

Antra, politinio režimo įtaka ekonomikai turėtų būti stipresnė tuose regionuose, kuriuose yra institucionalizuoti demokratijos gynimo mechanizmai. Pirmiausia taip yra dėl vadinamojo kolektyvinio veiksmo, arba „zuikiavimo“, problemos. Ekonominių sankcijų taikymas, priklausomai nuo įvairių veiksnių, gali būti žalingas (tiek ekonomiškai, tiek kitomis prasmėmis) šaliai „siuntėjai“. Jeigu viena šalis neprisidės prie sankcijų, ji gali uždirbti ekonominę arba politinę „pelną“, išlaikydama ekonominius ryšius su šalimi „adresatu“, ir kartu silpnindama arba net neutralizuodama sankcijų neigiamą įtaką „adresatui“. Institucionalizacija padeda spręsti panašias kolektyvinio veiksmo problemas⁶⁸. Be to, ji padeda apibrėžti, ką reiškia demokratinių normų pažeidimas bei tai, kokių veiksmų turi būti imamasi, kai jos pažeidžiamos – numatomos veikimo procedūros. Taip pat svarbu tai, kad būtent kolektyvinės sankcijos gali sukelti daugiau ekonominės žalos sankcijų „adresatui“ – taip sumažėja jo galimybės diversifikuoti ryšius su kitomis šalimis ir sumažinti nuostolius dėl ekonominių sankcijų. Demokratijos gynimą galima būtų traktuoti kaip tam tikrą tarptautinę viešąją gėrybę – viešųjų gėrybių atveju ekonomistams yra gerai žinomos „zuikiavimo“ problemos, o tarptautinės institucijos gali jas sumažinti.

⁶⁷ Elliott et al., 89.

⁶⁸ Barry S. Levitt, „A Desultory Defence of Democracy: OAS Resolution 1080 and the Inter-American Democratic Charter.“ *Latin American Politics and Society*, 48(3), 2006.
<http://findarticles.com/p/articles/mi_qa4000/is_200610/ai_n16756026/pg_1>.

Pagal teorinį modelį, kad atsirastų ryšys tarp politinio režimo tipo ir ekonomikos augimo, reikia, kad pakankama ekonominių santykių dalis vyktų su demokratinėmis šalimis, kurių interesas būtų remti ir ginti demokratiją. Kitais žodžiais tariant, reikalinga pakankama ekonominė tarpusavio priklausomybė. Kitaip nebus pakankamo ekonominio sverto (*leverage*), kuriuo galima būtų įgyvendinti demokratijos rėmimo (gynimo) politiką ekonominėmis priemonėmis (sankcijomis). Taip pat tikėtina, kad ryšys bus stipresnis asimetriškos tarpusavio priklausomybės atveju, kai didesnė valstybė siekia remti ir apginti demokratiją silpnesnėje šalyje (asimetrija kyla, kai viena valstybė iš tarpusavio ryšių gauna daugiau naudos ir todėl gali daugiau prarasti negu kita). Būtent asimetriškos ekonominės tarpusavio priklausomybės ryšiai sudaro sąlygas įgyvendinti užsienio politiką, pasinaudojant ekonominiais svertais⁶⁹.

Atvirkščiai, tikėtina, kad minėtas ryšys susilpnės arba išnyks, jeigu egzistuos dideli demokratijos rėmimo kaštai. Pavyzdžiui, jeigu egzistuos kiti svarbūs strateginiai tikslai, dėl kurių gali būti aukojamas demokratijos rėmimo siekis.

Kalbant apie demokratijos normų pažeidimo apibrėžimą, tikėtina, kad demokratiškos normų pažeidimas bus formuluojamas pagal minimalius, procedūrinius kriterijus. Pirma, procedūrinis demokratijos apibrėžimas yra aiškesnis negu platesnio pobūdžio apibrėžimai, keliantys daug ginčų. Todėl tikėtina, kad tiek formalios ekonominių sankcijų sąlygos, tiek ir faktinis jų įgyvendinimas remsis aiškesniais procedūrinės demokratijos kriterijais. Aiškaus demokratijos apibrėžimo nebuvimas apskritai sukelia nemažai problemų, formuluojant ir stiprinant demokratijos skatinimo politiką⁷⁰. Antra, procedūrinio demokratijos pažeidimas yra reikšmingesnis, stipresnis demokratiškos normų pažeidimas nei plačiau apibrėžtos demokratijos normų nesilaikymas. Galima tikėtis, kad pirmiausia ekonominėmis sankcijomis bus baudžiami didesni, reikšmingesni demokratiškos normų pažeidimai.

⁶⁹ Neil R. Richardson ir Charles W. Kegley Jr., „Trade Dependence and Foreign Policy Compliance: A Longitudinal Analysis.“ *International Studies Quarterly*, 24(2), 1980, 191-222, 192. <<http://www.jstor.org/stable/2600200>>. [Žiūrėta 2008 05 02].

⁷⁰ Epstein, Serafino ir Miko, 2. [Žiūrėta 2008 05 12].

3. Lotynų Amerikos atvejis

Lotynų Amerikos atvejis iliustruoja, kaip tarptautiniai pokyčiai gali paveikti demokratijos ir ekonomikos augimo ryšį. Kaip atskleis tolesnis tyrimas, regione pasikeitė hegemoninės regiono valstybės – JAV – užsienio politika. Be to, Lotynų Amerikos šalyse įvyko spartūs demokratizacijos bei ekonominės liberalizacijos procesai. Visa tai sukūrė prielaidas susiformuoti „kolektyvinei demokratijos gynimo sistemai“⁷¹. Dešimtame dešimtmetyje Lotynų Amerikoje kiekvieną kartą, kai kildavo grėsmė demokratinėi santvarkai kurioje nors regione valstybėje, buvo grasinama potencialiomis tarptautinėmis ekonominėmis sankcijomis. Dar svarbiau tai, kad kiekvieną kartą, kai būdavo pažeidžiamos procedūrinės demokratijos normos, šalis susilaukdavo tarptautinių ekonominių sankcijų, kurios turėdavo neigiamos įtakos ekonomikos augimui. Ekonominių sankcijų įtaka priklausydavo nuo veiksnių, nurodytų antroje modelio sąlygoje: šalies ekonomikos atvirumo (dydžio) ir ekonomikos struktūros; ekonominės priklausomybės nuo sankcijas siunčiančių šalių; galimybės diversifikuoti; sankcijų trukmės.

Lotynų Ameriką, tiriant politinius režimus ir ekonomikos klausimus, galima būtų laikyti daugiau ar mažiau homogenišku dariniu⁷². Pirma, visos Lotynų Amerikos šalys istoriškai yra buvusios Pirėnų valstybių kolonijos. Antra, ekonomiškai visos jos daugiau ar mažiau specializuojasi žaliavų gavyboje ir žemės ūkio produktų sektoriuje. Taip pat jose buvo įgyvendinamos panašios vystymosi (*development*) programos ir strategijos: iki penktojo dešimtmečio atviros ekonomikos politika, vėliau importo pakeitimo politika iki devintojo dešimtmečio ir liberalizacija dešimtajame dešimtmetyje.

Pirmiausia pristatomas Lotynų Amerikos kontekstas Šaltojo karo metu bei pokyčiai, įvykę po jo. Dėmesys kreipiamas į tokius aspektus: hegemoninės regiono valstybės JAV užsienio politika regione ir tarptautinis regiono kontekstas; ekonominės politikos klausimai; demokratijos būklė regione. Atskleidžiama, kaip pokyčiai regione dešimtame dešimtmetyje leido susiformuoti liberaliai demokratijos gynimo sistemai.

⁷¹ Randall Parish ir Mark Peceny, „Kantian Liberalism and the Collective Defence of Democracy in Latin America.“ *Journal of Peace Research*, 39(2), 2002.

⁷² Facundo Albornoz ir Jayasri Dutta, „Political Regimes and Economic Growth in Latin America.“ University of Birmingham, 2007, 3. <<http://ftp.bham.ac.uk/pub/RePEc/pdf/AD.pdf>> [Žiūrėta 2008 05 06].

Toliau nagrinėjami formalūs mechanizmai ir potencialios ekonominės sankcijos, numatytos demokratinių normų pažeidimo atveju, taip pat apžvelgiami veiksniai, lėmę potencialų ekonominių sankcijų poveikį regione.

3.1. Lotynų Amerika Šaltojo karo metu

„Somoza yra kalės vaikas, bet jis yra mūsų kalės vaikas“.
JAV valstybės sekretorius Cordell Hull apie Nikaragvos diktatorių Somoza⁷³

Šaltojo karo metais Lotynų Amerikos tarptautinę situaciją lėmė dvipolė Rytų ir Vakarų blokų kova. Lotynų Amerika tradiciškai buvo JAV įtakos zona – jau nuo 1832 m. Monroe doktrinos paskelbimo. Tokius santykius nulėmė itin didelė galios asimetrija. Šaltojo karo metais JAV svarbiausias tikslas buvo užtikrinti komunizmo plėtros sulaikymą (*containment*) – tai lėmė, kad kai kurios demokratinės vyriausybės buvo žlugdomos, o tam tikri nedemokratiniai režimai palaikomi⁷⁴. Nors Kenedžio administracija dar bandė įgyvendinti demokratijos skatinimo iniciatyvas, tačiau vėlesnės administracijos vadovavosi pripažinimo (*recognition*) politika – jau 1963 metais JAV pripažino karinius Dominikos Respublikos ir Hondūro režimus, kurie susiformavo, kai buvo nuverstos konstitucine tvarka išrinktos valdžios⁷⁵. JAV Šaltojo karo politikos pavyzdžiai: prisidėjimas prie Arbenz vyriausybės nuvertimo Gvatemaloje 1954 metais, Allende administracijos nuvertimo Čilėje 1973 metais, kontra karas Centrinėje Amerikoje devintajame dešimtmetyje⁷⁶. Kuo svarbesni JAV buvo saugumo klausimai, tuo atlaidžiau buvo žiūrima į dešiniuosius nedemokratinus režimus⁷⁷.

Nedemokratiniai režimai, palaikę gerus ryšius su JAV, galėjo naudotis ekonominiais pranašumais. Pavyzdžiui, Nikaragva, valdoma Somozos šeimos, šeštajame dešimtmetyje buvo viena iš didžiausių Pasaulio banko skolininkų pagal paskolų skaičių iš

⁷³ Walter Little, „Review. Reviewed work: Dictators Never Die: A Portrait of Nicaragua and the Somoza Dynasty.“ *International Affairs*, 56(1), 1990, 215-216.

⁷⁴ Richard L. Millett, „Beyond Sovereignty: International Efforts to Support Latin American Democracy.“ *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 36(3), 1994, 1-23, 3.

<<http://www.jstor.org/stable/166524>>. [Žiūrėta 2008 05 10]. Taip pat Epstein, Serafino ir Miko, 28; Schmitter ir Brouwer, 4; Levitt, 1; Axelrod, Robert, „Promoting Democracy through International Organizations.“ Kn. Ernest Zedillo (sud.), *Reforming the United Nations for Peace and Security*. New Haven: Yale Center for the Study of Globalization, 2005, 19-38, 3. <<http://www-personal.umich.edu/~axe/research/PromotingDemocracy.pdf>> [Žiūrėta 2008 05 15]. Taip pat Cochrane, James D., „U.S. Policy toward Recognition of Governments and Promotion of Democracy in Latin America since 1963.“ *Journal of Latin American Studies*, 4(2), 1972, 275-291, 276.

⁷⁵ Cochrane, 277.

⁷⁶ Millet, 4.

⁷⁷ Kathleen C. Schwartzman, „Globalization and Democracy.“ *Annual Review of Sociology*, 24, 1998, 159-181, 171. <<http://www.jstor.org/stable/223478>>. [Žiūrėta 2008 05 01].

visų besivystančių valstybių (nors turėjo tik milijoną gyventojų) – JAV pasinaudojo savo galia šioje tarptautinėje finansų institucijoje, kad užtikrintų palankias kreditavimo sąlygas savo sąjungininkui⁷⁸. Atvirkščiai, nepalankūs JAV režimai, nors ir demokratiniai, patirdavo ekonominius nuostolius. Vienas ryškiausių pavyzdžių – tai Čilės situacija aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kai prezidentu 1969 metais buvo išrinktas socialistas Allende. Pasaulio Bankas, spaudžiamas JAV, nuo 1970 iki 1973 metų buvo suspendavęs paskolas Čilei (nors Banko vadovybės nuomone, Čilė atitiko paskolų sąlygas)⁷⁹.

Nepalanki tarptautinė aplinka buvo viena iš priežasčių, lėmusių autokratines tendencijas regione Šaltojo karo metais. Apskritai Lotynų Amerikos šalims būdinga didelė politinių režimų kaita⁸⁰. Po Antrojo pasaulinio karo įvyko tam tikri politinės liberalizacijos procesai Urugvajuje, Gvatemaloje, Venesueloje ir Kosta Rikoje⁸¹. Tačiau greitai regione išryškėjo stiprios antidemokratinės tendencijos. Septintasis ir aštuntasis dešimtmečiai žymimi brutalių karinių įsikišimų į politinę valdžią: taip atsitiko Brazilijoje, Argentinoje, Čilėje ir Urugvajuje. Aštuntojo dešimtmečio pradžioje Lotynų Amerikoje buvo likę tik keturi elektoralinės demokratijos režimai: Kolumbija, Kosta Rika, Venesuela ir Dominikos Respublika⁸².

Politinės sistemos uždaramą Šaltojo karo metais lydėjo protekcionistinė ekonominė politika. Nors pirmąją XX amžiaus pusę galima vadinti palyginti sėkminga Lotynų Amerikos valstybėms, Šaltojo karo metais regiono ekonomika susidūrė su dideliais sunkumais. 1950-1973 metais Lotynų Amerikos ekonomikos ir eksporto augimas buvo lėtesnis negu kituose pasaulio regionuose: „Lotynų Amerika nesugebėjo pasinaudoti sparčiai augančiomis prekybos galimybėmis, Lotynų Amerikos valstybėse

⁷⁸ Eric Toussaint, „The Influence of the United States on the World Bank.“ 2006 lapkričio 2 d., cituota iš Devesh Kapur, John P. Lewis ir Richard Webb, *The World Bank, Its First Half Century*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 1997, 244. <http://www.cadm.org/article.php3?id_article=2194#nb24> [Žiūrėta 2008 05 21].

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ Albornoz ir Dutta, 3.

⁸¹ Scott Mainwaring, „Democratic Survivability in Latin America.“ Working Paper, Kellogg Institute, 1999, 11. <<http://www.nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/267.pdf>>. [Žiūrėta 2008 05 20].

⁸² Peter Smith, „Cycles of Electoral Democracy in Latin America, 1900-2000.“ Working Paper, University of California, Berkeley, 2004, 9. <<http://socrates.berkeley.edu:7001/Publications/workingpapers/pdf/Smithwithcover.pdf>>. [Žiūrėta 2008 05 14].

prekybos barjerai bei protekcionizmas išaugo“⁸³. Po Antrojo pasaulinio karo Lotynų Amerikoje ėmė dominuoti priklausomybės teorijos paradigma, pradėta įgyvendinti importo pakeitimo politika. Ekonominė politika regione buvo vykdoma, darant prielaidą, jog tarptautinė ekonominė aplinka yra „kliūtis regiono ekonomikos plėtrai“⁸⁴ – tai lėmė augantį ekonomikų uždaramą ir protekcionizmą. Nors iš pradžių importo pakeitimo politika pasiekė tam tikrų laimėjimų, jau septintojo dešimtmečio pabaigoje buvo susidurta su rimtomis problemomis⁸⁵. Siekdamos paskatinti ekonomikos augimą, regiono šalys aštuntajame dešimtmetyje sparčiai skolinosi, egzistuojant palankioms kreditavimo sąlygoms tarptautinėse kapitalo rinkose. Tačiau devintame dešimtmetyje žymiai išaugo palūkanos – tai sudavė skaudų smūgį regiono ekonomikoms⁸⁶. Devintasis dešimtmetis dar vadinamas „prarastuoju dešimtmėčiu“ (*lost decade*). Įvykusi ekonominė krizė buvo viena svarbiausių priežasčių, nulėmusių ekonominę liberalizaciją regione dešimtajame dešimtmetyje.

⁸³ Andre A. Hoffman, „Long run economic development in Latin America in a comparative perspective: Proximate and ultimate causes.“ United Nations Economic Development Division, 2001, 29. <http://doc.politiquessociales.net/serv1/lcl1665i.pdf> > [Žiūrėta 2008 05 23].

⁸⁴ Carlos Lozada, Economic policy trends in post-World War II Latin America, *Economic Review*, 4, 1999, 38-45, 38 <http://findarticles.com/p/articles/mi_qa5423/is_199910/ai_n21449400>. [Žiūrėta 2008 05 23].

⁸⁵ Ten pat, 38.

⁸⁶ Hoffman, 12.

3.2. Demokratijos gynimo sistemos susiformavimas po Šaltojo karo

„Amerikos šalių žmonės turi teisę į demokratiją, o jų vyriausybės privalo ją skatinti ir ginti“.
Inter-American Democratic Charter⁸⁷.

Niekur kitur besivystančiame pasaulyje naujoji pasaulio tvarka nėra labiau matoma negu Lotynų Amerikoje. Armijos, kurios valdė didžiąją dalį pusrutulio prieš dešimtmetį, užsidarė barakuose; dauguma kairiųjų, kurių taip baimintasi, atsidūrė keblioje padėtyje. Šalys, kurios atsitverdavo barikadomis nuo išorinio pasaulio, atrado tuos pačius naujus atsakymus: prekybos barjerai krenta kaip domino kaladėlės (...)“
Tim Golden⁸⁸

JAV užsienio politikos pokyčiai

Daugumos tyrėjų nuomone, pasibaigus Šaltajam karui, įvyko esminis JAV politikos pokytis – JAV ėmė aktyviai palaikyti demokratijas⁸⁹. Simenseno teigimu, po Šaltojo karo „amerikiečiai sumažino paramą autoritariniams režimams, buvusiems sąjungininkams per Šaltąjį karą, ypač Lotynų Amerikoje“⁹⁰.

Be to, JAV dešimtajame dešimtmetyje ėmė bendradarbiauti su kitomis regiono valstybėmis, įgyvendindama demokratijos gynimo projektą, taip pat pradėjo veikti per kolektyvinę organizaciją – OAS. Anksčiau JAV ir kitų regiono valstybių interesai dažnai nesutapdavo – buvo veikiami atskirai⁹¹. Ikenberry teigimu, JAV visada siekė įgyvendinti liberalią didžiąją strategiją (*grand strategy*), tačiau Šaltojo karo metais ji buvo

⁸⁷ Theodore J. Piccone, *International Mechanisms for Promoting Democracy*. Washington, D.C.: Democracy Coalition Project, 2004.

<http://www.demcoalition.org/pdf/Protecting_Democracy_Piccone.pdf> [Žiūrėta 2008 05 15].

⁸⁸ Tim Golden, „After the Cold War: Views from Latin America; Sweeping Political Changes Leave Latin Poor Still Poor“, *The New York Times*, 1992 gegužės 30 d.

<<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9E0CE4D81E30F933A05756C0A964958260&sec=&spn=&pagewanted=1>> [Žiūrėta 2008 05 20].

⁸⁹ Weyland, Kurt, „Neoliberalism and Democracy in Latin America: A Mixed Record.“ *Latin American Politics and Society*, 46(1), 2004, 135-137, 139.

<http://muse.jhu.edu/demo/latin_american_politics_and_society/v046/46.1weyland.pdf> [Žiūrėta 2008 04 24]; taip pat Schwartzman, 171.

⁹⁰ Simensen, Jarle, „Democracy and Globalization: Nineteen Eighty-nine and the “Third Wave.” *Journal of World History*, 10(2), 1999, 391-411, 396.

<<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN017600.pdf>> [Žiūrėta 2008 05 10].

⁹¹ Parish ir Peceny, 235.

primiršta⁹². Po Šaltojo karo pagrindinę JAV komunizmo sulaikymo strategiją Lotynų Amerikoje ir daugelyje kitų regionų pakeitė demokratizacijos strategija. Ši pasikeitimą galima būtų aiškinti keliomis priežastimis. Pirma, nebeliko komunizmo plėtros grėsmės. Pagal pateiktą modelį galima būtų sakyti, kad sumažėjo demokratijos gynimo kaštai. Kita vertus, Dominguez pateikia kitokią interpretaciją – jo nuomone, JAV užsienio politika Lotynų Amerikoje buvo ideologijos, o ne saugumo ar verslo interesų gynimo išdava: Šaltojo karo komunizmo sulaikymo ideologiją pakeitė demokratizacijos skatinimo ideologija⁹³. Antra, galima būtų kalbėti ir apie liberalių vertybių įsitvirtinimą, taip pat visuomenės, nevyriausybių organizacijų spaudimą palaikyti demokratijas. Be to, į demokratinius režimus imta žiūrėti kaip į legitimius, stabilesnius, mažiau linkusius išivelti į karinius konfliktus su kaimynais⁹⁴. Trečia, demokratijos rėmimas padėjo JAV legitimizuoti tebesitęsiančią hegemoniją regione⁹⁵. Po Šaltojo karo pabaigos JAV praktiškai vienintelį kartą padarė dalinę išimtį demokratijos saugojimo principui regione. Tai įvyko 2002 metais Venesueloje, kai laikinai buvo nuverstas prezidentas Hugo Chavezas⁹⁶.

Demokratizacija

Po Šaltojo karo įvyko esminis politinių sistemų pokytis Lotynų Amerikos regione – devintajame dešimtmetyje nusiritus demokratizacijos bangai, beveik visos valstybės dešimtajame dešimtmetyje buvo demokratijos (pagal procedūrinį demokratijos apibrėžimą). Trečiosios demokratijos bangos Lotynų Amerikoje pradžia laikomi 1978 metai, kai Dominikos Respublikoje buvo išrinkta civilinė valdžia⁹⁷. 1979 metais demokratine valstybe tapo Ekvadoras, 1980 metais išrinktas naujas Peru prezidentas,

⁹² John G. Ikenberry, „Why Export Democracy?; The ‘Hidden Grand Strategy’ of American Foreign Policy.“ *The Wilson Quarterly*, 23(2), 1999. <<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/exdem.htm>> [Žiūrėta 2008 04 16].

⁹³ Jorge I. Dominguez, „U.S. – Latin American Relations During the Cold War and its Aftermath.“ Kn. Victor Bulmer-Thomas ir James Dunkerly (sud.), London: Institute for Latin American Studies, 33-50. <http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/jd_us_latam.pdf>. [Žiūrėta 2008 04 04].

⁹⁴ Millet, 4.

⁹⁵ Parish ir Peceny, 230.

⁹⁶ Weyland, 152.

⁹⁷ Cynthia McClintock, „Latin America’s Third Wave: Measuring and Explaining Variations Across Seventeen Nations.“ Working paper, George Washington University, 2001. <http://www.gwu.edu/~clai/working_papers/McClintock_Cynthia_09-01.pdf>. [Žiūrėta 2008 05 02].

1982 metais Bolivijoje atkurta civilinė valdžia. 1982 metais buvo išrinkta civilinė valdžia Hondūre. Vėliau devintajame dešimtmetyje prie demokratinių valstybių prisijungė Argentina (1983) ir Urugvajus (1984). El Salvadore, Nikaragvoje ir Gvatemaloje buvo išrinkta civilinė valdžia – prasidėjo šių šalių demokratizacijos procesas. Brazilijoje civilis prezidentas išrinktas buvo 1985 metais. Demokratizacija įvyko ir Paragvajuje bei Panamoje 1989 metais, Meksikoje politinė sistema reikšmingai liberalizavosi. Galiausiai 1990 metais, įvykus rinkimams Čilėje ir Haityje, visose regiono valstybėse (išskyrus Kubą) valdė išrinktas civilis prezidentas⁹⁸.

Tiesa, reikia paminėti, kad demokratijų kiekybės Lotynų Amerikoje gausėjimas nereiškė jų kokybės gerėjimo. Lotynų Amerikos demokratijos laikomos delegatyviomis, neliberaliomis, neinstitucionalizuotomis. Kitaip tariant, Lotynų Amerikos valstybės dešimtame dešimtmetyje buvo „poliarchijos“ (pagal septynis Dahlio kriterijus) ir atitiko procedūrinius demokratijos reikalavimus, tačiau netenkino atstovaujamosios, liberalios demokratijos apibrėžimo⁹⁹. Regione klestėjo korupcija, buvo paplitusi itin didelė socialinė nelygybė, buvo nesilaikoma įstatymo viršenybės, išrinkti prezidentai elgėsi populistikai ir personalizuodavo savo valdžią, nebuvo horizontalios valdžios kontrolės, politinės partijos buvo silpnos ir neefektyvios¹⁰⁰.

Ekonominė liberalizacija

Dešimtame dešimtmetyje kartu su politinės liberalizacijos ir demokratizacijos procesu vyko ir sparti ekonomikos liberalizacija. Regione buvo įgyvendintos reikšmingos dereguliacijos ir privatizacijos reformos. Dešimtajame dešimtmetyje regione vyko intensyvios integracijos iniciatyvos – buvo pasirašyta daugiau nei 15 laisvos prekybos ar muitų susitarimų¹⁰¹. Buvo atnaujinti senesni laisvos prekybos susitarimai, tokie kaip Karibų baseino bendrija (CARICOM), Centrinės Amerikos bendroji rinka (CACM),

⁹⁸ Parish ir Peceny, 233.

⁹⁹ O'Donnell, Guillermo, „Delegative Democracy?“ Working Paper, Kellogg Institute, 1993, 3. <<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/172.pdf>>.

¹⁰⁰ O'Donnell, 7. Taip pat Arturo Valenzuela, „The Collective Defense of Democracy. Lessons from the Paraguayan Crisis of 1996.“ A Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, Carnegie Corporation of New York, 1999. <<http://wwics.si.edu/subsites/ccpdc/pubs/valenz/valenz.htm>> [Žiūrėta 2008 05 20].

¹⁰¹ Robert Devlin ir Ricardo Ffrench-Davis, „Towards and Evaluation of Regional Integration in Latin America in the 1990s.“ *The World Economy*, 22(2), 1999, 261-290, 1.

Andų bendrija (ANDEAN)¹⁰². Taip pat sukurtas naujas laisvos prekybos susitarimas – Pietinė bendroji rinka, arba MERCOSUR. MERCOSUR tapo reikšmingiausiu regioniniu Pietų Amerikos ekonominiu bloku. Vidutiniai tarifai tarp MERCOSUR šalių nukrito nuo 35 procentų 1990 metais iki 12 procentų 1996 metais¹⁰³. Vidutiniai tarifai visame Lotynų Amerikos regione sumažėjo nuo 49 procentų devintojo dešimtmečio viduryje iki 11 procentų devintojo dešimtmečio pabaigoje. Netarifiniai barjerai taip pat buvo sumažinti: nuo maždaug 40 procentų importo devintojo dešimtmečio pabaigoje iki 6 procentų dešimtajame dešimtmetyje¹⁰⁴.

Lotynų Amerikos regione buvo sumažinti ne tik tarifai, bet ir kitos kliūtys prekybai, supaprastintos procedūros (netarifiniai barjerai)¹⁰⁵. Tiesa, realiai prekybos rezultatai buvo itin džiuginantys (ypač lyginant su kitais besivystančių šalių regionais) – per dešimtą dešimtmetį eksporto ir BVP santykis Lotynų Amerikos regione išaugo nuo 15 iki 21 procento¹⁰⁶. Tiesioginių užsienio investicijų rodikliai geresni: devintajame dešimtmetyje jos sudarė 0,75 procentus BVP, dešimto dešimtmečio pradžioje – 1 procentą BVP, o 1999 metais šis rodiklis siekė jau 4 procentus BVP¹⁰⁷.

Kolektyvinė demokratijos gynimo sistema

Įvykę pokyčiai sudarė sąlygas susiformuoti liberaliai demokratijos gynimo sistemai¹⁰⁸. Šaltojo karo pabaiga padidino galimybes skatinti ir ginti demokratinę santvarką Lotynų Amerikoje – demokratija galėjo būti ginama, nerizikuojant ištraukti į Rytų ir Vakarų bloko konfrontaciją. Hurrello žodžiais, „po Šaltojo karo regiono tvarką

¹⁰² Parish ir Peceny, 234.

¹⁰³ Felix Pena, „Integration and Democracy: the Experience of Mercosur.“ *Economic Reform Today*, 3, 1997, 12. <http://www.cipe.org/publications/ert/e25/E25_03.pdf> [Žiūrėta 2008 05 20].

¹⁰⁴ Anoop Singh et al., „Stabilization and Reform in Latin America: A Macroeconomic Perspective on the Experience Since the Early 1990s.“ Occasional Paper, International Monetary Fund, 2005, 91. <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/op/238/index.htm>> [Žiūrėta 2008 05 21].

¹⁰⁵ Fischer, Ronald ir Patricio Meller, „Latin American Trade Regime Reforms and Perceptions.“ Documento de Trabajo, Centro de Economía Aplicada, Universidad de Chile, 1999, 5. <http://www.webmanager.cl/prontus_cea/cea_1999/site/asocfile/ASOCFILE120030402113742.pdf> [Žiūrėta 2008 05 01].

¹⁰⁶ Singh et al., 92.

¹⁰⁷ Singh et al., 100.

¹⁰⁸ Parish ir Peceny, 1.

ima apibrėžti kolektyvinis demokratijos gynimas, liberalių ekonominių reformų skatinimas ir regioninė integracija“¹⁰⁹.

Naujų demokratijų lyderiai kartu su hegemonine regiono valstybe JAV buvo pasirengę apginti demokratines santvarkas bei įtvirtinti ekonominę regiono liberalizaciją. Demokratiniai lyderiai pradėjo traktuoti demokratijos išsaugojimą kaip svarbų savo interesą – tai iš dalies galima aiškinti tuo, kad demokratinės sistemos Lotynų Amerikoje nebuvo konsoliduotos ir tvirtos. Todėl demokratijos žlugimas vienoje šalyje kėlė pagrįstą pavojų, kad taip gali atsitikti ir kitose regiono valstybėse¹¹⁰. Be to, nedemokratiniai režimai buvo labiau pažeidžiami vidinių smurto procesų, kurie galėjo turėti neigiamų pasekmių kaimyninėms valstybėms¹¹¹.

Svarbu paminėti, kad demokratijos gynimo siekis konfliktavo su vienu svarbiu užsienio politikos principu, kurio Lotynų Amerikos valstybės laikėsi Šaltojo karo metu – tai nesikišimo (*non-intervention*) principas. Ekonominės sankcijos reiškia, kad „šalis „siuntėja“ siekia kištis į kitos suverenios valdžios sprendimų priėmimo sritį“¹¹². Vadinasi, kad ekonominės sankcijos būtų taikomos, turi būti pažeidžiamas nesikišimo principas (arba jam turi būti padaroma išimtis).

Nesikišimo politika buvo tapusi esminiu regiono šalių principu nuo XX amžiaus pradžios – jis ypač buvo nukreiptas prieš JAV intervenciją Karibų jūros baseine¹¹³. JAV ir Lotynų Amerikos valstybės 1933 metais Montevidejuje ratifikavo Valstybių teisių ir pareigų konvenciją (*Montevideo Convention on the Rights and Duties of the States*), pagal kurią „Nei viena valstybė neturi teisės kištis į kitos valstybės vidaus ar išorės reikalus“¹¹⁴. Nors šis principas kartais buvo pažeidžiamas Šaltojo karo metu (pavyzdžiui, 1965 metų intervencija į Dominikos Respubliką, Somozos režimo nuvertimas Nikaragvoje 1979 metais), dažniausiai jo buvo laikomasi.

Vis dėlto devintojo dešimtmečio pabaigoje nesikišimo principas pradėjo prieštarauti demokratinių lyderių siekiui apginti demokratinius režimus ir lyderius nuo

¹⁰⁹ Andrew Hurrell, „Security in Latin America.“ *International Affairs*, 74(3), 1998, 529-546, 530. <<http://www.jstor.org/stable/2624967>>. [Žiūrėta 2008 05 03].

¹¹⁰ Millet, 5.

¹¹¹ Ten pat, 5.

¹¹² Elliott et al., 5.

¹¹³ Millet, 3.

¹¹⁴ Ten pat, 3.

vidaus grėsmių¹¹⁵. Taigi dešimtam dešimtmetyje pakito valstybės suvereniteto traktavimas – pasibaigus Šaltajam karui, „beveik visos Amerikų valstybės patikėjo savo kolektyvine teise įsikišti į bet kurios Amerikos valstybės, kurioje kyla pavojus demokratijai, vidaus reikalus“¹¹⁶.

Kolektyvinė demokratijos gynimo sistema Lotynų Amerikoje buvo institucionalizuota Amerikos šalių organizacijos (OAS) pavidalu. Pažymėtina, kad OAS chartija, kuri buvo priimta dar 1948 metais, numatė liberalią organizacijos viziją. Pagal šią chartiją „atstovaujamoji demokratija yra būtina regiono stabilumo, taikos ir vystymosi sąlyga“¹¹⁷. Tačiau iki devintojo dešimtmečio ši liberali vizija nebuvo įgyvendinta – daugelis regiono valstybių buvo nedemokratinės¹¹⁸. Dešimtojo dešimtmečio pradžioje OAS jau „buvo pasirengusi priimti pagrindinės Amerikų institucijos vaidmenį, ypač demokratijos plėtros ir ekonominės integracijos srityse“¹¹⁹. OAS sukūrė kelias agentūras, kurių tikslas buvo sustiprinti ir ginti demokratiją regione. Viena iš jų – tai Demokratijos skatinimo padalinys (*Unit for Promotion of Democracy*), kuri buvo įkurta 1990 metais¹²⁰. Kitas itin svarbus aspektas – tai Santjago įsipareigojimas (žiūrėti dalį „Demokratijos gynimo mechanizmai“).

Taigi pasibaigus Šaltajam karui, įvyko esminiai pokyčiai Lotynų Amerikos regione. Pirma, nebelikus komunizmo plėtros grėsmės, pasikeitė hegemoninės regiono valstybės – JAV – užsienio politika. JAV ėmė aktyviai remti demokratijas regione. Antra, įvyko demokratizacijos ir ekonominės liberalizacijos procesai. Pagal teorinį modelį galima būtų sakyti, kad atsirado (arba sustiprėjo) interesas ginti demokratijas: naujosios demokratijos, nesijausdamos saugios ir konsoliduotos, norėjo apginti demokratijas kitose valstybėse; be to, ginant demokratijas, buvo siekiama išsaugoti ekonominės liberalizacijos laimėjimus. Sumažėjo demokratijos gynimo kaštai: tai ryškiausiai matoma JAV atveju (išnyko strateginė komunizmo grėsmė). Demokratijos gynimo institucionalizacija OAS pavidalu taip pat sumažino demokratijos gynimo kaštus ir

¹¹⁵ Ten pat, 2.

¹¹⁶ Dominguez, 47.

¹¹⁷ Parish ir Peceny, 233.

¹¹⁸ Levitt, 1.

¹¹⁹ Parish ir Peceny, 233.

¹²⁰ Ten pat, 233.

kolektyvinio veiksmo problemas. Be to, demokratijos gynimo mechanizmų numatymas padėjo aiškiau specifiuoti veiksmus ir procedūras, kurie turi būti taikomi demokratinių normų pažeidimo atveju.

3.3. Demokratijos gynimo mechanizmai

„Anksčiau verslo lyderiai galvodavo: „Demokratija mums nepatinka – atsikratykime jos“. Dabar jie dvejoja, nes žino, kad perversmas lems didelius verslo nuostolius“.
Kellogg instituto asocijuotas direktorius Christopher Welna¹²¹

Šioje dalyje aptariami formalūs mechanizmai, skirti apginti demokratines santvarkas. Pagrindinis dėmesys skiriamas formalioms ekonominėms sankcijoms, numatytoms už demokratiškų normų nesilaikymą. Feinbergo teigimu, būtent potencialių ekonominių sankcijų „siejimas su demokratija „suteikia dantis“ kolektyvinei demokratijos gynbai pusrutulyje“¹²². Tačiau būtina atsižvelgti į tuos formalius mechanizmus, kurie konkrečiai nspecifikuoja, kad demokratiškų normų pažeidimo atveju turėtų būti taikomos ekonominės užsienio politikos priemonės, tačiau faktiniais atvejais būtent ekonominiai instrumentai buvo panaudoti demokratijos gynbai. Teorinėje dalyje buvo minėta, kad svarbu atsižvelgti į formalius kriterijus ir nuostatas, tačiau toks požiūris turi trūkumą: nėra aišku, ar faktiniu demokratiškų normų pažeidimo atveju tos sankcijos bus pritaikytos; be to, faktiniu atveju gali būti pritaikytos sankcijos, kurios nėra formaliai numatytos. Todėl vėlesnėje dalyje yra aptariami faktiniai atvejai, įvykę Lotynų Amerikoje dešimtąjį dvidešimto amžiaus dešimtmetį (žiūrėti dalį „Faktiniai atvejai“).

Pirmasis formalus mechanizmas, kurį derėtų aptarti – tai OAS organizacijos Santjago įsipareigojimas. 1991 metais buvo pasirašytas įsipareigojimas, pagal kurį turėjo būti numatytos „veiksmingos, savalaikės ir operatyvios procedūros, skirtos skatinti ir ginti demokratiją“¹²³. Šiais metais OAS generalinė asamblėja pasirašė 1080 rezoliuciją, pagal kurią OAS generalinis sekretorius įsipareigoja sušaukti OAS Nuolatinę Tarybą, kai „staiga arba nereguliariai nutraukiamas demokratinis politinių institucijų procesas arba legitimai demokratiškai išrinktos valdžios veikla“¹²⁴.

¹²¹ Monczunski.

¹²² Feinberg, Richard E., „Regionalism and domestic politics: U.S – Latin American trade policy in the Bush era.“ 2002. *Latin American Politics and Society*, 44(4), 2002, 127-151.
<http://findarticles.com/p/articles/mi_qa4000/is_200201/ai_n9031292/pg_1>. [Žiūrėta 2008 05 10].

¹²³ Millet, 5.

¹²⁴ McClintock, 6.

Taigi Santjago susitarimas paliko atvirą pasirinkimą ir tiksliai neapibrėžė, kaip valstybės narės turėtų elgtis demokratinių normų pažeidimo atveju. Svarbu tai, kad numatytos formalios apsaugos priemonės atsižvelgia į procedūrinį (minimalų) demokratijos apibrėžimą. Demokratinių normų pažeidimai buvo susieti su konstitucinės tvarkos pažeidimais, t.y. su poliarchijos procedūrų pažeidimais. McClintock teigimu, Santjago įsipareigojimas reiškė veiksmus prieš tokius nekonstitucinius veiksmus, kaip tradicinis militaristinis perversmas, taip pat „autogolpe“ atvejus, t.y. kai pats prezidentas įvykdo perversmą arba sustabdo konstitucijos galiojimą¹²⁵. Santjago įsipareigojimas buvo įmanomas tik tada, kai OAS valstybės narės pradėjo sutarti dėl siekio remti demokratijas, tačiau be jo „kolektyviai demokratijos gynimo veiksmai galėjo ir neįvykti“¹²⁶.

Antra, svarbu aptarti demokratines išlygas (*democracy clauses*), numatytas įvairiuose laisvos prekybos susitarimuose ir kitokio pobūdžio ekonominėse sutartyse. Jau minėta, kad dešimtmetyje, sparčiai intensyvėjant ekonominiams ryšiams regiono viduje ir su likusiu pasauliu, buvo pasirašyta daugelis prekybos sutarčių, taip pat sustiprinti anksčiau egzistavę susitarimai. Pažymėtina, kad vykstant pirmajai regionalizmo ir ekonominės integracijos bangai šeštajame dvidešimto amžiaus dešimtmetyje, nebuvo aiškaus regioninės integracijos ir demokratijos sąlygų siejimo. Tačiau vykstant antrajai bangai (devintojo dešimtmečio pabaigoje – dešimtajame dešimtmetyje), „vyravo tendencija kurti ekonominius blokus tik tarp demokratinių šalių“¹²⁷.

Svarbiausias regioninis prekybos blokas ir kartu ryškiausias demokratijos gynybos ir prekybos plėtros pavyzdys yra MERCOSUR. Pena teigimu, MERCOSUR – tai „daugiau nei laisvos prekybos susitarimas: pagrindinė jo idėja yra sukurti regioninę aplinką, kuri skatintų demokratiją“¹²⁸. 1996 metais MERCOSUR šalys (Brazilija, Argentina, Urugvajus ir Paragvajus) susitarė, kad „visiškas demokratinių institucijų veiksmingumas yra esminė bendradarbiavimo pagal Asunsjono sutartį sąlyga“¹²⁹. Demokratinės išlygos priėmimą paskatino Paragvajaus atvejis – šioje šalyje buvo iškilusi

¹²⁵ Ten pat, 6.

¹²⁶ Parish ir Peceny, 234.

¹²⁷ Hiroshi Matsushita, „The First Integrated Wave of Regionalism and Democratization in the Americas: A Comparison of NAFTA and MERCOSUR.“ *The Japanese Journal of American Studies*, 11, 2000, 26. <<http://www.soc.nii.ac.jp/jaas/periodicals/JJAS/PDF/2000/No.11-025.pdf>> [Žiūrėta 2008 04 14].

¹²⁸ Pena, 8.

¹²⁹ Feinberg, 13.

grėsmė demokratinei konstitucinei santvarkai (žiūrėti dalį „Faktiniai atvejai“). Pažymėtina, kad MERCOSUR demokratinėje sąlygoje nebuvo specifikuota, kokiose situacijose reikia taikyti sankcijas – šis klausimas paliktas interpretacijai, kuri „praktiškai greičiausiai būtų interpretuojama siaurai“ (t.y. pagal procedūrinį, minimalų demokratijos apibrėžimą)¹³⁰.

Andų bendrija (ANDEAN) demokratinę išlygą priėmė jau tik 2000 metais: Cartagena sutartyje buvo numatyta, kad „veiksmingos demokratinės institucijos ir įstatymo viršenybė yra esminės politinio bendradarbiavimo ir integracijos sąlygos“¹³¹. Kitaip tariant, kaip ir MERCOSUR, ANDEAN nutarė, kad siekiant ginti demokratiją, bus taikomos finansinės ir ekonominės sankcijos¹³².

Beje, kitame svarbiame Vakarų pusrutulio laisvos prekybos susitarime NAFTA (kuriame priklauso Kanada, JAV ir Meksika) demokratinė išlyga nebuvo numatyta. Matsushitos nuomone, tai lėmė Meksikos demokratijos defektyvumas: JAV nenorėjo rizikuoti būsimu prekybos susitarimu ir nepersistengė, „stumdama“ demokratijos išlygą¹³³.

Be regioninių ekonominių blokų, demokratinės išlygos buvo įtrauktos į susitarimus ir su valstybėmis ar regionais už Lotynų Amerikos ribų. Tokio susitarimo pavyzdys – Europos Sąjungos ir MERCOSUR susitarimas, taip pat Europos Sąjungos ir Meksikos sutartis¹³⁴. Pastarąja buvo numatyta, kad „ekonominis bendradarbiavimas tarp dviejų zonų turi atsižvelgti į demokratinius principus ir žmogaus teises“¹³⁵. Taip pat buvo susitarta, kad jeigu šie principai būtų pažeisti, „pradėtų veikti tam tikras konsultacijų mechanizmas, kuris taip pat suspenduotų sutarties galiojimą“¹³⁶. Matsushitos nuomone, MERCOSUR šiuos principus greičiausiai priėmė, siekdamos gauti ES investicijas¹³⁷.

Reikia paminėti ir užsienio valstybių finansinės paramos sąlygas. Pavyzdžiui, pagal 1986 metais priimtą JAV užsienio operacijų įstatymą (*Foreign Operations Act*),

¹³⁰ Piccone, 15.

¹³¹ Ten pat, 15.

¹³² Ten pat, 15.

¹³³ Matsushita, 36.

¹³⁴ Jose Antonio Sanahuja, „Trade, Politics and Democratization: The 1997 Global Agreement between the European Union and Mexico.“ *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 42(2), 2000, 35-62.

¹³⁵ Matsushita, 43.

¹³⁶ Matsushita, 43.

¹³⁷ Ten pat, 43.

„negalima teikti ekonominės pagalbos jokiai šaliai, kurioje „sąžiningai išrinkta vyriausybė yra nuversta per karinį perversmą arba dekretu“¹³⁸.

Galiausiai derėtų aptarti Tarptautinių finansinių institucijų – Pasaulio Banko ir Tarptautinio Valiutos Fondo praktiką. Šių institucijų įtaka ir svarba Lotynų Amerikoje dešimtame dešimtmetyje stipriai išaugo¹³⁹. Pasak Simensen, „žlugus komunizmui ir augant spaudimui demokratizuotis iš įvairių pusių, TVF ir Pasaulio Bankas į savo sąlygas taip pat pradėjo įtraukti žmogaus teisių ir daugiapartinės demokratijos reikalavimus“¹⁴⁰.

Tarptautinės finansų institucijos – Pasaulio bankas ir Tarptautinis valiutos fondas – tradiciškai laikėsi nuo politinių reikalų atsieto požiūrio. Nors dešimtajame dešimtmetyje šių institucijų finansinė parama pradėta labiau sieti su valdymo (*governance*) sąlygomis, formaliai demokratijos, politinio režimo sąlygos ar sankcijos už demokratių normų pažeidimą tarptautinių finansinių nebuvo numatytos. Tiek Tarptautinis valiutos fondas, tiek Pasaulio bankas savo politikoje išpažįsta neutralumą politinio režimo atžvilgiu¹⁴¹.

Kita vertus, kalbant apie tarptautines finansines institucijas, būtina prisiminti JAV įtaką jose. Jau buvo minėti atvejai, kai JAV spaudimas nusvėrė formalius institucijų mechanizmus ir jų vadovybės nuomonę: geresnės sąlygos buvo suteiktos JAV sąjungininkams, o strategiškai neparankioms šalims finansavimas buvo nutrauktas. Kaip atskleis faktiniai demokratių normų pažeidimo ir sankcijų taikymo atvejai, dešimtame dešimtmetyje JAV pasinaudodavo savo galia tarptautinėse finansų institucijose, gindama demokratinę santvarką Lotynų Amerikoje.

¹³⁸ Elliott et al., 148.

¹³⁹ Lozada, 38.

¹⁴⁰ Simensen, 7.

¹⁴¹ Stephen Nelson ir Geoffrey Wallace, „Conditional Credibility: Explaining the Impact of the IMF on Democratization.“ Paper prepared for the 2005 American Political Science Association Meeting, 2005. < http://falcon.arts.cornell.edu/Govt/PERC_files/nelson%20and%20wallace%20IMF%20APSA%20Paper%5B1%5D.%20final.2.pdf>. [Žiūrėta 2008 05 20].

3.4. Potencialus sankcijų poveikis

Kaip jau minėta, dešimtame dešimtmetyje Lotynų Amerikoje vyko spartūs liberalizacijos ir ekonominių ryšių intensyvėjimo procesai. Globalizacija ir ekonominė integracija padidino nedalyvavimo laisvos prekybos susitarimuose ir bendrai globalizacijoje kaštus. Dešimtajame dešimtmetyje Lotynų Amerikoje vyko spartūs ekonominės integracijos procesai, prasidėjo nauja regionalizmo banga¹⁴². Šią ekonominę integraciją „iš dalies skatino ekonominė integracija Europoje“¹⁴³. Būtent išsiplėtusių ekonominių ryšių „regiono ekonomikos tapo jautresnės išorinių jėgų atžvilgiu nei prieš dešimtmetį, kai vyravo priklausomybės teorija; šis jautrumas padidino potencialių tarptautinių ekonominių sankcijų svertą (*leverage*)“¹⁴⁴. Kaip taikliai apibendrina Weyland, „neoliberalizmas ir jo pasekmė – ekonominės globalizacijos plėtra – padidino Lotynų Amerikos šalių jautrumą tarptautiniam ekonominiam spaudimui dėl demokratijos skatinimo (*promotion*) ir išsaugojimo (*preservation*)“¹⁴⁵. Weylando teigimu, neoliberalizmas, kuris sumažino prekybos barjerus, lėmė, kad „Lotynų Amerikos šalys pradėjo intensyviau dalyvauti pasaulinėje prekyboje“, todėl tai padidino jų jautrumą tarptautiniam spaudimui.

Potencialią sankcijų įtaką didino didelė tarpusavio priklausomybė su JAV, ES ir kitomis demokratinėmis regiono valstybėmis, t.y. su valstybėmis, pasirengusiomis ekonominėmis sankcijomis ginti demokratijas Lotynų Amerikos šalyse. Su minėtomis šalimis dešimtame dešimtmetyje vyko didžioji dalis prekybos bei finansinių mainų. Pavyzdžiui, JAV tiesioginės investicijos regione 1991 metais sudarė 60 procentų, 1996 metais – 50 procentų. ES dalis atitinkamai siekė 30 procentų ir 40 procentų¹⁴⁶. Vadinas, potenciali sankcijų įtaka buvo didelė – galinti paveikti didžiąją dalį tarptautinių šalių ekonominių ryšių.

¹⁴² Alejandra Ruiz-Dana et al., „Regional Integration, Trade and Conflict in Latin America.“ International Institute for Sustainable Development, 2007, 11. <http://www.iisd.org/pdf/2007/tas_rta_latin_america.pdf>

¹⁴³ Matsushita, 26.

¹⁴⁴ Parish ir Peceny, 234.

¹⁴⁵ Weyland, 141.

¹⁴⁶ Freres, Christian, „The European Union as a Global “Civilian Power”: Development Cooperation in EU-Latin American Relations.“ *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 42(2), 2000, v-85, 70.

Pasibaigus Šaltajam karui ir žlugus komunistiniam blokui, sumažėjo galimybės diversifikuoti ekonominius ryšius ir taip išvengti sankcijų ar sumažinti jų įtaką. Šaltojo karo metais dviejų supervalstybių – JAV ir Sovietų Sąjungos – kova lėmė, kad vienos valstybės spaudimas dažnai atnešdavo paramą iš kitos pusės. Todėl Lotynų Amerikos šalys, spaudžiamos JAV, galėdavo gauti paramą iš Sovietų Sąjungos (ryškiausias to pavyzdys – Kuba). Be to, išaugus demokratijų skaičiui regione ir joms įsipareigojus ginti demokratijas kitose regione valstybėse, ypač sumažėjo galimybės diversifikuoti ekonominius ryšius sankcijų atveju.

Minėta, kad devintojo dešimtmečio pabaigoje – dešimtojo dešimtmečio pradžioje Lotynų Amerikos valstybės pradėjo įgyvendinti ekonominės liberalizacijos politiką. Ekonomikos plėtrą dešimtojo dešimtmečio pradžioje didele dalimi įgalino užsienio kapitalo srautai¹⁴⁷. Tai lėmė nemenką ekonominių struktūrų priklausomybę nuo užsienio paskolų ir finansinės paramos – ši priklausomybė dar labiau išaugo, įgyvendinant struktūrines ekonomikos reformas. Šią priklausomybę taip pat didino tai, kad daugelis regiono valstybių nesugebėjo įgyti deramo finansinio atsparumo ir makroekonominio lankstumo¹⁴⁸. Weylando žodžiais, „kadangi JAV vyriausybė turi didelę tiesioginę ir netiesioginę įtaką tarptautiniams finansų srautams, ji dabar turi daugiau svertų demokratijai ginti regione“¹⁴⁹.

Taigi potencialų sankcijų poveikį Lotynų Amerikos valstybėse reikšmingai padidino ekonominė liberalizacija ir ekonominių ryšių intensyvėjimas. Taip pat prie to prisidėjo Lotynų Amerikos šalių didelė ekonominė tarpusavio priklausomybė su valstybėmis, pasirengusiomis ginti demokratiją, bei sumažėjusios ekonominių ryšių diversifikavimo galimybės. Galiausiai reikia pažymėti, kad Lotynų Amerikos valstybės buvo stipriai priklausomos nuo užsienio kapitalo, be kurio negalėjo užtikrinti ekonominės plėtros ir struktūrinių reformų sėkmės.

¹⁴⁷ Singh et al., 14.

¹⁴⁸ Lozada, 38.

¹⁴⁹ Weyland, 139.

3.5. Faktiniai atvejai

Pasirinkti atvejai, kai Lotynų Amerikoje dešimtajame dvidešimto amžiaus dešimtmetyje buvo pažeistos procedūrinės demokratijos normos (paskutinis atvejis – kai buvo kilusi grėsmė, kad jos bus pažeistos). Nagrinėjant atvejus, atsižvelgiama į šiuos aspektus:

- 1) Kaip ir kokios buvo pažeistos demokratinės normos?
- 2) Kaip ir kokios buvo pritaikytos ekonominės sankcijos?
- 3) Kokia buvo sankcijų įtaka ekonomikai?

Kubos atvejis

Pirmiausia derėtų aptarti Kubos atvejį, kuris nebuvo įtrauktas į tolimesnę analizę. Kubos atvejis Lotynų Amerikos kontekste yra ypatingas. Viena vertus, galima būtų teigti, kad Kubos atvejis iliustruoja teorinį modelį: visą dešimtą dešimtmetį Kuba neatitiko minimalių demokratiškų normų, jai buvo taikomos ekonominės sankcijos, kurios turėjo reikšmingos neigiamos įtakos šalies ekonomikai. Šią neigiamą įtaką ypač sustiprino jau minėtas Sovietų Sąjungos žlugimas, kuris sumažino ekonominių ryšių diversifikavimo galimybes. Tarp 1989 ir 1993 metų Kubos realus BVP nukrito beveik 50 procentų, importo vertė sumažėjo 75 procentais. Pagrindinės to priežastys buvo komunistinio bloko dezintegracija bei JAV prekybos embargo sugriežtėjimas¹⁵⁰. Kuba šiuo metu vienintelė Lotynų Amerikos valstybė, nepriklausanti jokiam regioniniam blokui¹⁵¹. Taigi pagal tokią argumentaciją galima būtų teigti, kad demokratiškų normų pažeidimas Kuboje lėmė šaliai ekonominius nuostolius.

Tačiau Kubos atvejo analizę komplikuoja tai, kad Kubos režimas buvo (ir išlieka) ne tik nedemokratinis, bet ir komunistinis, aiškiai priešiškas JAV strateginiams interesams. Todėl galima būtų kritikuoti demokratijos ir ekonominio augimo sąsają Kuboje (tiksliau nedemokratijos neigiamos įtakos ekonomikos augimui), teigiant, jog ne

¹⁵⁰ Eugenio Espinoza Martinez, „The Cuban Economy in the 1990s: From Crisis to Recovery.“ Working Paper, Universidad de la Habana. <<http://www.redem.buap.mx/acrobat/eugenio1.pdf>> [Žiūrėta 2008 05 23].

¹⁵¹ International Institute for Sustainable Development, 13.

Kubos autokratinė santvarka, bet šalies priešiškus JAV strateginiams tikslams lėmė jos ekonominę izoliaciją. Kita vertus, pagrįstas būtų teiginys, jog demokratinių normų pažeidimai padidino galimybes taikyti tokią izoliaciją Kubai. Dėl demokratinių reikalavimų netenkinimų Kuba nebuvo priimta į OAS organizaciją. Be to, Elliott et al. teigimu, Kuboje ekonominėmis sankcijomis JAV dešimtajame dešimtmetyje siekė kitų tikslų nei ankstesniais laikotarpiais: septintojo dešimtmečio pradžioje JAV siekė atgauti eksproprijuotą nuosavybę, septintojo dešimtmečio viduryje – destabilizuoti Kastro režimą, aštuntajame ir devintajame dešimtmečiais – sukliudyti vykdyti karines iniciatyvas Afrikoje bei kitose šalyse. Tačiau dešimtajame dešimtmetyje taikomų sankcijų tikslas buvo Kuboje sukurti demokratiją ir laisvę, taip pat atkurti nuosavybės teises¹⁵².

¹⁵² Elliott et al., 53.

Haitis

Haityje 1991 metais, rugsėjo 30 dieną, buvo nuversta demokratiškai išrinkta valdžia. Prezidentą Jean-Bertrand Aristide per karinį perversmą nuvertė generolas Raoul Cedras¹⁵³. Taigi Haityje buvo aiškiai pažeista demokratinė konstitucinė tvarka, nesilaikyta procedūrinių, elektoralinių demokratinių normų.

Reaguodama į tokius įvykius, OAS nuolatinė taryba susirinko tą patį vakarą, vieningai pasmerkė Haityje įvykusį perversmą ir pareikalavo atkurti demokratinę konstitucinę tvarką. Taip pat buvo pritaikyta 1080 rezoliucija, paskelbtas užsienio reikalų ministrų *ad hoc* susitikimas. Šiame susitikime, kuris įvyko spalio 3 dieną, buvo rekomenduota valstybėms narėms „sustabdyti visus ekonominius, finansinius ir komercinius ryšius su Haičiu“¹⁵⁴. Kai Haičio karinis režimas ignoravo raginimą grąžinti Aristide į prezidento postą, užsienio reikalų ministrai spalio 8 dieną susitiko dar kartą ir paragino valstybes nares „nedelsiant išaldyti Haičio valstybės turtą ir pritaikyti Haičiui prekybos embargą, padarant išimti humanitarinei pagalbai“¹⁵⁵.

Sankcijos Haičiui buvo palaipsniui sunkinamos: galiausiai prie OAS ekonominių sankcijų prisidėjo JT embargas. JT iš pradžių taikė naftos ir ginklų embargą, o nuo 1994 metų gegužės pradėjo taikyti viso eksporto ir importo embargą (išskyrus medicinos reikmenis, maisto produktus ir kitas humanitarinio pobūdžio prekes)¹⁵⁶. Haičio atvejis atskleidė tam tikras kolektyvinio veiksmo problemas. Pažymėtina, kad iš pradžių daugelis šalių negriežtai laikėsi ekonominių sankcijų – tai mažino neigiamas ekonomines pasekmes Haičiui. Prancūzija pakeitė JAV kaip pagrindinę prekybos partnerę¹⁵⁷. Ypač svarbus buvo Dominikos Respublikos – kaimyninės Haičio šalies – bendradarbiavimas. Iš pradžių Dominikos Respublika nesilaikė ekonominių sankcijų, per šių valstybių sieną vyko intensyvi kontrabanda. Sankcijų efektyvumas išaugo, kai JT paskelbė pasaulinį privalomą prekybos embargą šaliai, taip pat buvo užtikrinta šalies jūrų blokada bei

¹⁵³ Levitt, 8.

¹⁵⁴ Richard E. Hull, *Imposing International Sanctions*, Washington D.C.: National Defense University Press, 1997. <http://www.ndu.edu/inss/books/Books_1997/Imposing%20International%20Sanctions%20-%20March%2097/chapter2.htm> [Žiūrėta 2008 05 18].

¹⁵⁵ Ten pat.

¹⁵⁶ Ten pat.

¹⁵⁷ Parish ir Peceny, 238.

pritaikytas spaudimas Dominikos Respublikai, kad pastaroji užtikrintų pakankamą sienos kontrolę¹⁵⁸.

Ekonominės sankcijos buvo nutrauktos, kai 1994 metais JAV įvykdė karinę intervenciją į Haitį ir gražino Aristide į prezidento postą¹⁵⁹. Taigi galima daryti išvadą, kad ekonominėmis sankcijomis nebuvo pasiektas tikslas – demokratinės konstitucinės tvarkos atkūrimas Haiityje.

Pažymėtina, kad prezidentas Aristide nebuvo palankus kandidatas Jungtinėms valstijoms – pavyzdžiui, demokratinius rinkimus jis laimėjo prieš JAV palankų kandidatą Marc Basin¹⁶⁰. Taigi Haičio atvejis atskleidžia, kaip pasikeitė JAV užsienio politika ir kokią reikšmę įgavo demokratiųjų normų gynimas – strateginiai tikslai bent iš dalies buvo paaukoti, siekiant apginti demokratijos principus. Tiesa, reikia prisiminti tai, jog Haitis buvo ekonomiškai silpna ir strategiškai ne itin svarbi šalis Jungtinėms Valstijoms – todėl ekonominių sankcijų taikymas, ginant demokratiją, turėjo palyginti mažus ekonominius ir strateginius „kaštus“.

Haičio atveju ekonominės sankcijos galėjo padaryti itin didelę įtaką šalies ekonomikai – tai lėmė didelė ekonominė tarpusavio priklausomybė su šalimis „siuntėjomis“. Haičio prekybiniai ryšiai su sankcijas „siunčiančiomis“ valstybėmis siekė net 88 procentus¹⁶¹. Tiesa, potencialų ekonominių sankcijų poveikį mažino tai, kad Haitis buvo viena mažiausiai į pasaulinius ir regioninius ekonominius mainus integruotų valstybių¹⁶².

Haitis buvo viena neturtingiausių Lotynų Amerikos regiono valstybių dar prieš ekonomines sankcijas. Jau prieš 1991 metus pramonės ir žemės ūkio produkcija mažėjo, tačiau per 1991-1994 metus šis mažėjimas buvo dar spartesnis¹⁶³. Prekybos embargas lėmė, kad buvo prarasta apie 30 000 darbo vietų Haičio elektroninių prekių, sporto ir žaislų verslo šakose¹⁶⁴. 1986-1991 metais surinkimo (*assembly*) pramonėje įdarbinimas

¹⁵⁸ Hull.

¹⁵⁹ Levitt, 8.

¹⁶⁰ Hull.

¹⁶¹ Elliott et al., 118. Prekybiniai saitai čia ir toliau – tai prekybos ryšių tarp sankcijų „siuntėjo“ ir „adresato“ dalis nuo visos „adresato“ prekybos, išreikšta procentais.

¹⁶² Parish ir Peceny, 238.

¹⁶³ Richard Garfield, „The Impact of Economic Sanctions on Health and Well-being.“ Relief and Rehabilitation network, 1999, 12. <<http://www.reliefweb.int/library/documents/Networkpaper.pdf>> [Žiūrėta 2008 05 06].

¹⁶⁴ Garfield, 12.

sumažėjo 8 procentais, 1991-1994 metais jis nukrito 80 procentų. Panašiai žemės ūkio produkcija devintajame dešimtmetyje mažėjo vidutiniškai 1 procentu per metus, 1991-1994 metais šis mažėjimas buvo keturis kartus spartesnis. Bendri sankcijų nuostoliai Haičiui, Elliott et al. vertinimu, – 14,2 procentai BNP¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Elliott et al., 118.

Peru

Prezidentas Alberto Fujimori 1992 metais įvykdė *autogolpe*, kitaip tariant, „prezidentinį perversmą prieš kitas valdžios dalis“¹⁶⁶. Jis uždarė Kongresą, sustabdė Konstitucijos galiojimą, įvedė spaudos cenzūrą, pradėjo teisinės valdžios valymus bei areštavo politinius priešus. Pažymėtina, kad šalies viduje Fujimori buvo populiarus – išorės neigiama reakcija buvo žymiai stipresnė nei vidinė¹⁶⁷.

Kitą dieną po perversmo buvo sušauktas OAS susirinkimas skubos tvarka (*emergency meeting*). Šiame susitikime buvo pasmerktas Peru įvykęs perversmas, taip pat buvo nuspręsta sušaukti užsienio reikalų ministrų susitikimą. Po savaitės įvykęs užsienio reikalų ministrų susitikimas dar kartą pasmerkė perversmą ir pateikė pasiūlymą, „kad grupė ministrų kartu su OAS generaliniu sekretoriumi apsilankytų Peru, siekiant atkurti „demokratinę konstitucinę tvarką““¹⁶⁸.

Reakcija, lyginant su Haičio atveju, buvo lėtesnė. Pasak Parish ir Peceny, tai lėmė keli veiksniai. Pirma, Fujimori turėjo gana didelę visuomenės paramą. Antra, buvo baiminamasi, kad Fujimori valdžią šalyje gali nuversti sukilėliai¹⁶⁹. Be to, McClintock nuomone, JAV turėjo šalyje savų interesų: nuo septintojo iki devintojo dešimtmečio šalyje vyravo kairiosios tendencijos, JAV ir Peru santykiai buvo įtempti; į valdžią atėjęs Fujimori siekė bendradarbiauti su JAV daugeliu klausimų, vykdyti neoliberalią ekonominę politiką¹⁷⁰. Kitaip tariant, demokratijos rėmimas galėjo sukelti kitus kaštus – galimas draugiškos šalies nuteikimas prieš save, sąjungininko praradimas.

Vis dėlto tai nesutrukdė JAV užimti pakankamai tvirtos pozicijos Peru atžvilgiu. JAV užtikrino, kad „1) būtų nutraukta tarptautinių finansinių institucijų parama ir 2) būtų sustabdytas naujų finansinės paramos programų svarstymas“¹⁷¹. 1992 metų balandį daugelis valstybių nustojo teikti Peru finansinę paramą¹⁷². „Dar svarbiau buvo tai, kad

¹⁶⁶ Parish ir Peceny, 239.

¹⁶⁷ Ten pat, 239.

¹⁶⁸ Levitt, 8.

¹⁶⁹ Thomas L. Friedman, „U.S. is Shunning Sanctions against Peru.“ *The New York Times*, 1992 balandžio 14 d.

<<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9E0CEFDA133FF937A25757C0A964958260&sec=&sp on=&pagewanted=all>> [Žiūrėta 2008 05 18].

¹⁷⁰ McClintock, 3.

¹⁷¹ Millett, 15.

¹⁷² Parash ir Peceny, 240.

Amerikos vystymo bankas (*Inter-American Development bank*), Pasaulio bankas ir TVF suspendavo savo paskolas.“¹⁷³ JAV pasinaudojo savo įtaka šiose institucijose, kad apgintų demokratinę konstitucinę tvarką Peru. Pažymėtina, kad OAS šaliai per visą krizės laikotarpį ekonominių sankcijų nepritaikė.

Peru prekybiniai saitai su šalimis „siuntėjomis“ (JAV ir Europos Sąjunga) siekė 45,5 procentus¹⁷⁴. Weylando teigimu, jeigu Fujimori norėjo „pritraukti užsienio kapitalą ir tokiu būdu paskatinti augimą savo krizės apimtoje šalyje, jis turėjo gerai sutarti su išsivysčiusiomis pramoninėmis šalimis, ypač Jungtinėmis Amerikos Valstijomis“¹⁷⁵. Peru buvo būtina užsitikrinti tarptautinių finansinių institucijų bei tarptautinių finansinių rinkų paramą, norint pasiekti ekonominę plėtrą. Tai didino potencialius sankcijų kaštus šaliai. Taip pat pažymėtina, kad dėl paramos kovai su narkotikais Peru buvo tapusi didžiausia JAV finansinės paramos gavėja – 1992 metais buvo planuojama maždaug 170 milijonų dolerių suma¹⁷⁶. Tarp 1993 ir 1998 metų JAV suteikė šaliai daugiau finansinės paramos nei bet kuriai kitai regiono valstybei¹⁷⁷.

Elliot et al. vertinimu, ekonominių sankcijų prieš Peru rezultatas – neigiama įtaka ekonomikai, lygi 0,5 procento BNP¹⁷⁸. Parish ir Peceny žodžiais, „tarptautinės finansinės paramos suspendavimas sustiprino trumpalaikes pinigų srautų problemas ir iškėlė išipareigojimų nevykdymo (*default*) grėsmę“¹⁷⁹. Faktinė sankcijų įtaka buvo palyginti nedidelė, ypač lyginant su Haičio atveju. Vis dėlto būtina pažymėti, kad sankcijos buvo taikomos tik neilgą laikotarpį. Kai Fujimori patenkino sankcijų „siuntėjų“ reikalavimus, gruodžio viduryje, Užsienio reikalų ministrų susitikimui paskelbus apie savo darbo pabaigą, dauguma valstybių normalizavo santykius su Peru¹⁸⁰. Tiesa, JAV normalizavo santykius tik 1993 metų vasarį – tai simbolizavo bendra JAV ir Japonijos suteikta paskola šaliai, kuri leido padengti išsiskolinimus tarptautinėms finansų institucijoms ir tęsti

¹⁷³ Parish ir Peceny, 240.

¹⁷⁴ Elliott et al., 118.

¹⁷⁵ Weyland, 139.

¹⁷⁶ Parish ir Peceny, 240.

¹⁷⁷ McClintock, 3.

¹⁷⁸ Elliott et al., 118.

¹⁷⁹ Parish ir Peceny, 240.

¹⁸⁰ Ten pat, 240.

struktūrinio prisitaikymo politiką¹⁸¹. Tarptautinis spaudimas, „padidindamas perėjimo į atvirą diktatūrą kaštus, padėjo atkurti pagrindinius demokratijos pamatus Peru“¹⁸².

¹⁸¹ Parish ir Peceny, 241.

¹⁸² Weyland, 139.

Gvatemala

1993 metų gegužės 25 dieną Gvatemaloje prezidentas Jorge Serrano „pabandė įgyvendinti savo *autogolpe* versiją: buvo paleistas parlamentas, uždaryti teismai, suspenduotos pagrindinės teisės, areštuoti opozicijos atstovai“¹⁸³.

Remiantis OAS rezoliucija Nr. 1080, buvo iš karto sušauktas Nuolatinės tarybos (*Permanent Council*) susitikimas, kuriame buvo pasmerkti įvykiai Gvatemaloje ir paraginta atkurti konstitucinę tvarką¹⁸⁴. „JAV ir Europos valstybės suspendavo 150 milijonų dolerių vertės nehumanitarinę paramą, taip pat JAV pagrasino apriboti prekybą pagal Bendrųjų preferencijų sistemą (General System of Preferences) Karibų baseino iniciatyvą (Caribbean Basin Initiative) bei balsuoti prieš kreditus, kuriuos teikia tarptautinės finansinės institucijos“¹⁸⁵.

Parish ir Peceny teigimu, JAV vaidmuo buvo ypač svarbus – JAV buvo pagrindinė Gvatemalos eksporto rinka (daugelis produktų buvo eksportuojami pagal preferencinius susitarimus), taip pat itin svarbi buvo JAV įtaka tarptautinėse finansų institucijose¹⁸⁶. Gvatemalos eksportas į JAV tarp 1990 ir 1991 metų buvo išaugęs nuo 192 milijonų dolerių iki 335 milijonų dolerių¹⁸⁷. „Serrano veiksmai sukėlė grėsmę [...] netekti dešimčių milijonų Amerikos ir Europos finansinės paramos“¹⁸⁸. Be to, itin didelių sunkumų kilo turizmo industrijai¹⁸⁹. Gvatemalos ekonominiai ryšiai su sankcijų šalimis siuntėjomis – Europos Sąjunga ir Jungtinėmis Amerikos Valstijomis – siekė 50 procentų¹⁹⁰. Apie 40 procentų viso Gvatemalos eksporto teko JAV, apie 30 procentų – kitoms Centrinės Amerikos valstybėms ir Meksikai¹⁹¹. Millett teigia, kad galimos neigiamos ekonominės pasekmės buvo vienas pagrindinių veiksnių, paskatinusių

¹⁸³ Parish ir Peceny, 242.

¹⁸⁴ Millett, 15.

¹⁸⁵ Parish ir Peceny, 243.

¹⁸⁶ Parish ir Peceny, 243.

¹⁸⁷ Tim Golden, „Guatemala’s Counter-Coup: A Military About-Face.” *The New York Times*, 1993 birželio 3 d. <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F0CFEFD71031F930A35755C0A965958260>> [Žiūrėta 2008 04 15].

¹⁸⁸ Ten pat.

¹⁸⁹ Ten pat.

¹⁹⁰ Elliott et al., 118.

¹⁹¹ Daniel Lederman, Guillermo Perry ir Rodrigo Suescun, „Trade Structure, Trade Policy and Economic Policy Options in Central America.“ The World Bank, 2002, 7. <http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/09/15/000009486_20040915165711/Rend ered/PDF/299390LedermanIescun0Trade0CAmerica.pdf> [Žiūrėta 2008 05 11].

Gvatemalos grįžimą prie demokratinės santvarkos¹⁹². Kellogg instituto direktorius Mainwaringo nuomone: „Anksčiau, kai reakcija nebūtų buvusi tokia griežta ir kai nebuvo taip išvystyti sankcijų įgyvendinimo mechanizmai, perversmas greičiausiai būtų pavykęs“¹⁹³.

Sankcijų ekonominės pasekmės – 1,3 procentai BNP¹⁹⁴. Pažymėtina, kad sankcijos buvo taikomos tik trumpą laikotarpį. Todėl natūralu, kad jos neturėjo ypač didelio ekonominio poveikio. Tačiau, atsižvelgus į Gvatemalos ekonomikos struktūrą, priklausomybę nuo JAV, ES ir kitų valstybių, kurios buvo pasirengusios remti demokratiją ekonominėmis sankcijomis, galime pagrįstai teigti, kad potencialūs buvimo nedemokratija nuostoliai Gvatemaloje būtų buvę itin dideli.

Beje, Gvatemalos atvejis iliustruoja, kaip besikeičianti šalies ekonominė situacija gali paveikti tarptautinio ekonominio spaudimo svertus. Kai 1977 metais prezidentas Carteris pagrasino sustabdyti užsienio paramą Gvatemalai, nedemokratinis režimas tiesiog nutraukė ryšius su JAV, nerizikuodamas patirti didelių ekonominių nuostolių, kadangi šalis nebuvo išitraukusi į intensyvius tarptautinius prekybinius santykius. Tačiau „devintajame ir dešimtajame dešimtmėčiuose Gvatemala atvėrė savo ekonomiką užsienio prekybai ir kapitalui bei ženkliai padidino žemės ūkio produktų eksportą į Jungtines Valstijas“¹⁹⁵. Tai sukūrė asimetrinę ekonominę tarpusavio priklausomybę ir padarė JAV sankcijas žymiai grėsmingesnėmis.

¹⁹² Millett, 16.

¹⁹³ John Monczunski, Democracy Rules, *Notre Dame magazine*, 1999-2000 žiema.
<<http://www.nd.edu/~ndmag/kellow99.htm>> [Žiūrėta 2008 05 20].

¹⁹⁴ Elliott et al., 118.

¹⁹⁵ Weyland, 140.

Paragvajus

Paragvajuje armijos generolas bandė nuversti demokratiškai išrinkto prezidento Juano Carloso Wasmosy valdžią. 1996 metų balandžio 22 dieną prezidentas paprašė generolo Oviedo atsistatydinti¹⁹⁶. Generolas atsisakė tai padaryti. Būtent Paragvajaus atvejis kėlė grėsmę, kad bus sutrikdyta ne tik šalies demokratizacija, bet ir „pasibaigs stebėtina nesena demokratinė konsolidacija Vakarų Pusrutulyje, kuriai būdinga kolektyvinė demokratijos gynyba, vykdoma regiono šalių per Amerikos valstybių organizaciją“¹⁹⁷.

OAS reakcija buvo palyginti negriežta – balandžio 23 dieną įvyko Nuolatinės Tarybos susirinkimas, kuriame buvo pasmerktas generolo sprendimas atsisakyti paklusti demokratiškai išrinktai valdžiai, taip pat paskelbtas užsienio reikalų ministrų *ad hoc* susitikimas pagal 1080 rezoliuciją. Tiesa, užsienio reikalų ministrų susitikimas taip ir neįvyko¹⁹⁸.

Paragvajaus atvejis atskleidė, kad interpretuoti demokratinių normų pažeidimą pagal egzistavusius demokratijos gynimo mechanizmus buvo gana sudėtinga. Kai kurios OAS valstybės narės abejojo, ar galima taikyti 1080 rezoliuciją; buvo nesutariama dėl to, ar Paragvajuje pažeista konstitucinė tvarka: nors šalyje ir buvo politinė kritinė situacija, tačiau valdžią vis dar turėjo pagrindinės demokratiškai išrinktos struktūros (prezidentas ir kongresas)¹⁹⁹.

Reaguodama į įvykius Paragvajuje, JAV nutraukė karinę paramą ir pareiškė, kad yra pasirengusios nedelsdamos pritaikyti ekonomines sankcijas²⁰⁰. Paragvajaus atveju svarbus buvo MERCOSUR organizacijos vaidmuo. MERCOSUR, kuriai priklausė Paragvajus, atstovai pareiškė, kad konstitucinės tvarkos pažeidimas Paragvajuje reikš šios valstybės pašalinimą iš organizacijos²⁰¹. Pena ir Feinbergo teigimu, būtent MERCOSUR spaudimas lemiamą vaidmenį, išsprendžiant pirmąją rimtą grėsmę Paragvajaus

¹⁹⁶ Valenzuela.

¹⁹⁷ Ten pat.

¹⁹⁸ Levitt, 11.

¹⁹⁹ Ten pat, 11.

²⁰⁰ Valenzuela.

²⁰¹ Richard E. Feinberg ir Jenny Bates, „Why the FTAA Needs a Democracy Clause.“ Progressive Policy Institute, 2001 vasario 15 d. <http://www.dlc.org/ndol_ci.cfm?contentid=3056&kaid=108&subid=206> [Žiūrėta 2008 05 23].

demokratijai²⁰². Tiesa, Valenzuelos manymu, ekonominių sankcijų grėsmė nebuvo lemiamas veiksnys, lėmęs sugrįžimą prie demokratijos Paragvajuje. Kita vertus, Valenzuela taip pat sutinka, kad ekonominės sankcijos būtų lėmusios reikšmingą neigiamą įtaką Paragvajaus ekonomikai. Paragvajaus prekybiniai ryšiai su potencialiomis šalimis siuntėjomis – JAV ir MERCOSUR valstybėmis – siekė 62 procentus²⁰³.

²⁰² Pena, 8; taip pat Feinberg, 13.

²⁰³ Elliott et al., 118.

3.6. Apibendrinimas: demokratija ir ekonomikos augimas Lotynų Amerikoje

Dešimtajame dešimtmetyje Lotynų Amerikoje kiekvieną kartą, kai buvo pažeidžiamos demokratinės normos (pagal minimalų demokratijos apibrėžimą), tai lemdavo tarptautines ekonomines sankcijas, kurios turėdavo didesnės ar mažesnės neigiamos įtakos šalies ekonominiam augimui (priklausomai nuo kiekvieno atvejo sąlygų). Tai reiškia, kad demokratijos ir ekonomikos augimo ryšio nagrinėjimas Lotynų Amerikoje dešimtajame dešimtmetyje, neatsižvelgiant į tarptautinį kontekstą ir potencialias bei faktines ekonomines sankcijas nedemokratinėms režimams, būtų netikslus. Be to, statistinių studijų rezultatai, neįtraukiantys minėto veiksnio, gali parodyti netikslus ar statistiškai „iškreiptus“ (*biased*) koeficientus. Pavyzdžiui, jeigu statistinė studija apims laikotarpį iki ir po Šaltojo karo pabaigos, ji gali nustatyti, kad nėra statistiškai reikšmingo ryšio tarp demokratijos ir ekonominio augimo, nors toks ryšys galėjo neegzistuoti devintame dešimtmetyje, bet atsirasti dešimtajame dešimtmetyje. Tokios studijos pavyzdys yra Facundo Alborno ir Jayasri Dutta darbas „Political Regimes and Economic Growth in Latin America“, kurio „rezultatai nepalaiko teigiamo ryšio tarp demokratiškos institucijų ir ekonominio augimo; jeigu ryšys egzistuoja, tai jis yra neigiamas“²⁰⁴.

Čia dar kartą reikėtų paminėti, kad šiame darbe nebuvo siekiama nagrinėti, kokią įtaką politinio režimo tipas *apskritai* turi ekonomikos augimui. Gali būti, kad demokratija, nagrinėjant iš vidaus perspektyvų, taip pat turėjo teigiamą įtaką ekonomikos augimui, jos neturėjo arba ji buvo neigiama. Vis dėlto šio darbo analizė leidžia konstatuoti, kad žvelgiant iš tarptautinės perspektyvos, Lotynų Amerikoje dvidešimto amžiaus dešimtajame dešimtmetyje demokratija (apibrėžta procedūrine prasme) turėjo teigiamą įtaką ekonomikos augimui.

Pažymėtina, kad šiame darbe nėra nagrinėjamas sankcijų *efektyvumas*, tai yra tai, ar ekonominėmis sankcijomis buvo pasiektas rezultatas – demokratijos apgynimas.

²⁰⁴ Alborno ir Dutta, 8.

Pavyzdžiui, Haičio atveju ne ekonominės sankcijos, bet karinė intervencija galiausiai lėmė demokratinės konstitucinės tvarkos atkūrimą šalyje²⁰⁵.

Kitas svarbus aspektas, į kurį reikia atsižvelgti, yra tai, kad visos nagrinėtos valstybės buvo palyginti mažos ekonomikos, o jų strateginė reikšmė palyginti nedidelė. Remiantis teoriniu modeliu, galima sakyti, kad sankcijų taikymo kaštai (nuostoliai) buvo palyginti nedideli. Kartu potenciali sankcijų įtaka buvo palyginti didelė. Neaišku, kaip būtų susiklosčiusi situacija, jeigu demokratijos normos būtų buvusios pažeistos tokioje šalyje kaip Brazilija ar Argentina – ar JAV, ES ir ypač kitos kitos regiono šalys būtų linkusios taikyti ekonomines sankcijas ir kokią įtaką tos sankcijos turėtų didesnės šalies ekonomikai. Tikėtina, kad įtaka būtų ženkliai mažesnė.

Be to, reikia prisiminti, kad dešimtame dešimtmetyje didžioji dauguma regiono šalių buvo demokratinės (procedūrine prasme). Levitto teigimu, būtent demokratinės režimų santvarkos lėmė jų bendradarbiavimą, ginant demokratijas kitose valstybėse²⁰⁶. Anot autoriaus, tai kelia „užkrato“ (*contagion*) pavojų: „jeigu pusrutulyje daugiau vyriausybių taptų mažiau demokratiškos, OAS būtų dar mažiau pajėgi prasmingai interpretuoti taisykles ir taikyti demokratijos gynimo procedūras regione“²⁰⁷.

Čia derėtų grįžti prie jau minėto demokratijos apibrėžimo klausimo. Susiformavusi demokratijos gynimo sistema Lotynų Amerikoje saugojo procedūrinę demokratiją, bet ne liberalią demokratiją. Robinsonas tokį demokratijos gynimą vadina „poliarchijos“, arba mažo intensyvumo demokratijos, gynimu²⁰⁸. Kai kurių autorių teigimu, neoliberalizmas ir ekonominė globalizacija, kuri padėjo geriau apginti demokratiją Lotynų Amerikoje, greičiausiai lėmė suprastėjusią jos kokybę²⁰⁹. Kitaip tariant, „neoliberalizmas sustiprino išorinius apribojimus, susijusius su demokratiniu pasirinkimu ir vyriausybės sprendimų priėmimu, ir todėl suprastėjo demokratijos kokybę,

²⁰⁵ Michael Rossignol, „Sanctions: the Economic Weapon in the New World Order.“ Political and Social Affairs Division, 1996 sausis. <[<http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp346-e.htm#\(2\)>](http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp346-e.htm#(2))>. [Žiūrėta 2008 05 08].

²⁰⁶ Levitt, 21.

²⁰⁷ Levitt, 32.

²⁰⁸ William Robinson, „Promoting Polyarchy: The New U.S. Political Intervention in Latin America.“ <[<http://www.tanbou.com/2006/PromotingPolyarchy.htm>](http://www.tanbou.com/2006/PromotingPolyarchy.htm)> [Žiūrėta 2008 05 18].

²⁰⁹ Weyland, 144.

tie patys apribojimai taip pat lemia diplomatinį spaudimą Lotynų Amerikos šalims išlaikyti demokratiją²¹⁰.

Tai galima aiškinti keliomis priežastimis. Pirma, kaip jau buvo minėta, procedūrinių demokratinių normų apibrėžimas yra aiškesnis ir keliantis mažiau nesutarimų negu platesni apibrėžimo variantai. Antra, procedūrinių demokratijos normų pažeidimas yra stipresnis demokratijos pažeidimas negu papildomų dimensijų pažeidimas (demokratijos procedūros, tokie kaip laisvi ir sąžiningi rinkimai, yra būtina ir neginčijama demokratijos sąlyga). Trečia, pačios demokratinės Lotynų Amerikos valstybės dešimtame dešimtmetyje neatitiko liberalios demokratijos apibrėžimo – demokratiniai lyderiai siekė kitose valstybės apginti tokią pačią santvarką, kaip ir savoje šalyje. Tiesa, galimi ir alternatyvūs paaiškinimai – pavyzdžiui, Robinsono nuomone, demokratijos gynimas Lotynų Amerikoje ir kitur pasaulyje, pasibaigus Šaltajam karui, atspindėjo pasaulinės kapitalistų klasės siekį sukurti „fasadines“ demokratijas ir užsitikrinti politinį stabilumą²¹¹.

Galiausiai derėtų aptarti tendencijas po dešimto dešimtmečio ir ateities perspektyvas. Viena vertus, yra ženklų, kad demokratijos gynimo sistema gali stiprėti, o ekonominė integracija vis stipriau siejama su demokratinėmis sąlygomis. Pavyzdžiui, Feinberg ir Bates siūlo įtraukti demokratinę išlygą (*democracy clause*) į būsimą FTAA (Free Trade Agreement of the Americas) susitarimą²¹². FTAA, dėl kurio šiuo metu deramasi, gali tapti „tarptautinės politinės ekonomijos priemone – potencialia prekybos sankcija, skirta atbaidyti būsimus autoritarinius vadovus ir nubausti tuos, kurie drįsta pažeisti demokratines normas“²¹³. Levitto manymu, pastaruoju metu – straipsnis rašytas 2006 metais – Lotynų Amerikos demokratijos konsoliduojasi, auga OAS organizacijos prestižas bei valstybių narių noras ginti demokratiją²¹⁴. Taip pat diskutuojama apie tai, kad derėtų modifikuoti ir praplėsti OAS demokratijos gynimo mechanizme numatytą demokratinių normų pažeidimą²¹⁵.

²¹⁰ Weyland, 151.

²¹¹ William Robinson.

²¹² Feinberg ir Bates.

²¹³ Feinberg, 12.

²¹⁴ Levitt, 22.

²¹⁵ Fernando Carrillo-Florez, „A Vaccine against authoritarianism.“ *Magazine of the Inter-American Development Bank*, 2001 gruodis. <<http://www.iadb.org/idbamerica/English/NOV01E/nov01e1.html>> [Žiūrėta 2008 05 18].

Kita vertus, žvelgiant į modelio sąlygas, matoma, kad ryškėja skirtingi valstybių strateginiai interesai. Ryškiausias pavyzdys – Venesuelos ir JAV konfrontacija. Be to, JAV gali vėl pasidaryti per daug „brangu“ išlaikyti demokratijos rėmimo iniciatyvas regione, kadangi iškyla kitų grėsmių – pavyzdžiui, antiamerikietišku nuotaikų plitimas Lotynų Amerikoje arba kiti strateginiai tikslai, tokie kaip „karas prieš terorizmą“²¹⁶.

Taip pat svarbu pažymėti, kad auga alternatyvūs ekonominių ryšių šaltiniai, taigi kartu ir ekonominių ryšių diversifikavimo galimybės – pavyzdžiui, Venesuela Lotynų Amerikos regione dėl didelių pajamų iš naftos gavybos tampa svarbiu potencialiu skolintoju²¹⁷. Kai Argentina siekė išmokėti visas skolas Tarptautiniam valiutos fondui, Venesuela prisidėjo 2,5 milijardo dolerių. Taip pat Venesuelos lyderis Hugo Chavezas pateikė pasiūlymą sukurti „Pietų banką“, kurio tikslas būtų finansuoti plėtrą regione. Turint omenyje Venesuelos geopolitinę-strateginę orientaciją ir nedemokratinę tendencijas, tai mažina potencialią sankcijų įtaką demokratinių normų pažeidimo atveju ateityje, jeigu Venesuela nesutiktų prisidėti prie sankcijų. Weisbrot nuomone, „tai reiškia, jog Bolivija, nepaisant šios šalies skurdo ir menko išsivystymo laipsnio, neturės labai rūpintis dėl to, ar Jungtinės Valstijos pritaria šalies politikai užsienio įmonių atžvilgiu, taip pat prekybos sąlygų [...], makroekonominiais ir narkotikų politikos klausimais. Bet kokį Vašingtono, Europos ar tarptautinių finansinių institucijų paramos sumažinimą daugiau nei kompensuos Venesuela“²¹⁸. Panašią argumentaciją galima pritaikyti ir politinio režimo atžvilgiu – Bolivija ar kuri kita šalis bus mažiau pažeidžiama ekonominių sankcijų atžvilgiu, jeigu įvykę demokratiniai pažeidimai šalyje lems ekonomines sankcijas, tačiau Venesuela bus pasirengusi kompensuoti dėl to patirtus ekonominius nuostolius. Be to, Vašingtono derybinę galią ir ekonominius svertus gali sumažinti JAV ekonomikos problemos bei milžiniškas prekybos deficitas – Lotynų Amerikos šalims vis sunkiau ateityje bus auginti eksportą į JAV. Tuo tarpu eksportas į nedemokratinę Kiniją turėtų stipriai išaugti. Dar svarbiau gali būti tai, kad Kinija „turi

²¹⁶ Thomas Carothers, „Promoting Democracy and Fighting Terror.“ *Foreign Affairs*, 82(1), 2003, 1. <<http://www.foreignaffairs.org/20030101faessay10224/thomas-carothers/promoting-democracy-and-fighting-terror.html>> [Žiūrėta 2008 05 15].

²¹⁷ Weisbrot, Mark, „Latin America: The End of an Era.“ *International Journal of Health Services*, 36(4), 2006. <<http://www.cepr.net/index.php/latin-america-the-end-of-an-era/>> [Žiūrėta 2008 05 18].

²¹⁸ Ten pat.

potencialą tapti milžinišku alternatyviu finansavimo šaltiniu investicijoms Lotynų Amerikoje²¹⁹.

²¹⁹ Ten pat.

4. Pasiūlymai tolimesniems tyrimams

Visų pirma, galima nagrinėti ne tik ekonomines sankcijas, bet ir ekonomines paskatas, kurios kituose kontekstuose gali būti reikšmingesnės. Ypač įdomus Rytų Europos šalių atvejis. Įstojimas į Europos Sąjungą gali būti traktuojamas kaip reikšminga ekonominė paskata: atsiranda galimybė gauti ES fondų lėšas, naudotis vieningos rinkos privalumais ir pan. Pagal Kopenhagos kriterijus į Europos Sąjungą gali įstoti tik demokratinė šalis – kitaip tariant, yra diskriminuojama prieš nedemokratijas. Suformuluotas modelis leidžia naujai pažvelgti ir į Baltarusijos atvejį. Baltarusija, nepaisant jos nedemokratinio režimo, ekonomiškai auga gana sparčiai. Tačiau reikia prisiminti, kad Baltarusija turi galimybę diversifikuoti savo ekonominius ryšius į Rusiją (iš kurios taip pat gauna žaliavų žymiai mažesnėmis kainomis negu kitos šalys). Kita vertus, ne viską Baltarusija gali diversifikuoti: ES siūlo tam tikrų unikalių „produktų“, visų pirma institucijas (kaip formalias ir neformalias visuomeninės tvarkos taisykles) – ilgalaikio ekonomikos augimo sąlyga²²⁰. Tai verčia abejoti tolimesnėmis ekonominėmis nedemokratiškos Baltarusijos perspektyvomis.

Derėtų atsižvelgti į tai, kad aktualus demokratijos parametrų apibrėžimas įvairiuose regionuose gali skirtis. Pavyzdžiui, norint įstoti į Europos Sąjungą ir gauti visas su tuo susijusias ekonomines paskatas, reikia tenkinti ne tik procedūrinius, bet ir platesnius demokratinius reikalavimus. Todėl tikėtina, kad tarptautinė dimensija šiame kontekste darys įtaką demokratijos ir ekonomikos augimo ryšiui ne (tik) pagal procedūrinį, bet ir platesnį demokratijos apibrėžimą.

Taip pat galima būtų analizę išplėsti ir tirti kitus aspektus. Pirma, demokratijos gynimas ir (arba) skatinimas gali būti vykdomas nebūtinai ekonominėmis užsienio politikos priemonėmis, bet ir kitokiais instrumentais, kurie gali turėti reikšmingos įtakos ekonominei situacijai. Pavyzdžiui, karinės intervencijos arba net jų galimybė taip pat gali turėti įtakos ekonominiam augimui. Be to, galima būtų tyrinėti investuotojų rizikos vertinimą demokratijų ir nedemokratijų atžvilgiu – ir ar tas vertinimas keičiasi, kintant

²²⁰ James Robinson, Daron Acemoglu ir Simon Johnson, „Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth.“ Kn. Philippe Aghion ir Steven N. Durlauf (sud.), *Handbook of Economic Growth*, 386-472, 1. <http://www.people.fas.harvard.edu/~jrobinson/researchpapers/publishedpapers/jr_institutionscause.pdf>. [Žiūrėta 2008 05 15].

tarptautinei aplinkai. Simenseno teigimu, „dešimtojo dvidešimtojo amžiaus dešimtmečio pradžioje demokratinės reformos tapo išankstinė kredito patikimumo sąlyga pasaulinėje rinkoje“²²¹. Susiklosčius tokiai tarptautinei situacijai, kurioje demokratiškų normų pažeidimas gali lemti ekonominę izoliaciją ar kitokius veiksmus, potencialiai turinčius neigiamą įtaką ekonominiam augimui, turėtų išaugti nedemokratiškų valstybių politinė rizika.

Šiame darbe suformuluotas modelis galėtų paaiškinti tam tikrus empirinius atradimus. Doucouliagos ir Ulubasoglu meta-statistinis tyrimas (t.y. apimantis daugelį studijų apie demokratiją ir ekonomikos augimą), atskleidžia, kad po Šaltojo karo įvyksta struktūrinis demokratijos ir ekonomikos augimo ryšio pokytis, ir tyrimai, kurie įtraukia duomenis po 1990 metų, paprastai nustato didesnę demokratinio režimo poveikį ekonomikos augimui. Autorių nuomone, būtų vertinga, jeigu „tyrimai ateityje iširtų veiksnius, kurie lėmė struktūrinį šio ryšio pokytį“ po Šaltojo karo pabaigos²²².

Šio darbo modelis gali paaiškinti šią situaciją: įvykus geopolitiniams pokyčiams, galingiausios demokratinės valstybės galėjo realizuoti demokratijos rėmimą per ekonomines sankcijas ir paskatas. Ne tik Lotynų Amerikoje, bet ir globaliai demokratija tapo vieninteliu legitimu politinio režimo tipu²²³. Piccone teigimu, „išsibėgėjus trečiajai demokratizacijos bangai dešimtajame dešimtmetyje, vyriausybės visame pasaulyje iš dalies atsisakė nacionalinio suvereniteto, siekdamos sukurti daugiašalius mechanizmus, kurių tikslas yra ginti ir atkurti demokratinę valdžią“²²⁴. Dunning analizuoja Vakarų šalių paramos pokyčius Afrikoje, pasibaigus Šaltajam karui²²⁵. Autorius randa, kad dešimtame dešimtmetyje užsienio parama turi reikšmingą teigiamą poveikį demokratijai regione – tai aiškinama tuo, kad Šaltojo karo metais finansinės paramos teikimą lemdavo strateginiais tikslais, o jam pasibaigus, parama pradėta skirstyti efektyviau. Dunning neanalizuoja poveikio ekonomikos augimui, tačiau akivaizdu, kad užsienio parama – ypač nuo

²²¹ Simensen, 8.

²²² Doucouliagos ir Ulubasoglu, 26.

²²³ McFaul, Michael, „Democracy Promotion as a World Value.“ *The Washington Quarterly*, 5, 2004. <http://www.twq.com/05winter/docs/05winter_mcfaul.pdf> [Žiūrėta 2008 05 12]. Taip pat Sen, 5 [Žiūrėta 2008 05 23].

²²⁴ Piccone, 30.

²²⁵ Thud Dunning, „Conditioning the Effects of Aid: Cold War Politics, Donor Credibility, and Democracy in Africa.“ *International Organization*, 58(2), 2004, 409-423, 409. <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/3877863>> [Žiūrėta 2008 04 16].

užsienio finansinės paramos priklausančiame Afrikos regione – galėjo turėti reikšmingą įtaką. Meernik ir kiti taip pat randa, kad pasibaigus Šaltajam karui saugumo tikslai tapo mažiau svarbūs, teikiant JAV užsienio paramą, o ideologinių tikslų svarba išaugo²²⁶. Busse nustato, kad demokratijos dešimtajame dešimtmetyje susilaukia reikšmingai daugiau tiesioginių užsienio investicijų, šis ryšys silpnėjęs devintame dešimtmetyje, o septintame dešimtmetyje jo iš viso nėra²²⁷. Elliott et al. konkrečiai aprašo ekonominių sankcijų globalius pokyčius po Šaltojo karo. Jų teigimu, dešimtajame dešimtmetyje sustiprėjo Europos Sąjungos ir JAV noras skatinti demokratiją²²⁸. Ypač tai stebima Afrikos šalyse – šiame regione buvo registruota beveik pusė dešimtajame dešimtmetyje vykdytų ekonominių sankcijų, kuriomis buvo siekiama demokratizacijos. Simenseno teigimu, „visi Trečiojo pasaulio režimai prarado tarptautinę derybinę galią, pasibaigus Šaltajam karui“²²⁹. Juodosios Afrikos šalių ekonomikų prasta būklė ir priklausomybė nuo Vakarų kapitalo lėmė nedemokratinį režimų pažeidžiamumą dešimtajame dešimtmetyje, kai buvo pradėtos taikyti demokratinės ir žmogaus teisių sąlygos ekonominiams santykiams²³⁰.

Tiesa, šio darbo tikslas nėra tikrinti šią hipotezę – tam derėtų analizuoti ir alternatyvias hipotezes, galinčias paaiškinti tokius struktūrinius pokyčius. Pavyzdžiui, viena galimų alternatyvių hipotezių būtų teigti, kad demokratijos yra palankesnės ekonomikos augimui, kai ekonomikos plėtrą pradeda lemti informacinės technologijos, „žinių ekonomikos“ sektoriai ir vis svarbesnė tampa „kūrybos griaunant“ (*creative destruction*) ekonomikos struktūra. Pavyzdžiui, Aghion ir kiti randa, jog politinės teisės skatina našumo augimą pažangesniuose ekonomikos sektoriuose, o nuo technologinių galimybių ribos (*technological frontier*) nutolusiuose sektoriuose jos gali neturėti įtakos arba ji gali būti neigiama²³¹.

²²⁶ James Meernik, Eric L. Krueger ir Steven C. Poe, „Testing Models of U.S. Foreign Policy: Foreign Aid during and after the Cold War.“ *The Journal of Politics*, 60(1), 1998, 63-85. <<http://www.jstor.org/stable/2648001>> [Žiūrėta 2008 04 16].

²²⁷ Matthias Busse, „Democracy and FDI.“ Discussion Paper, Hamburg Institute of International Economics. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=384480> [Žiūrėta 2008 04 16].

²²⁸ Elliott et al., 131.

²²⁹ Simensen, 3.

²³⁰ Simensen, 10.

²³¹ Aghion, Philippe, Alberto Alesina ir Francesco Trebbi, „Democracy, Technology and Growth.“ Working Paper, National Bureau of Economic Research, 2007 gegužė. <<http://www.nber.org/papers/w13180>> [Žiūrėta 2008 05 20].

Išvados

Šiame darbe tirtas demokratijos ir ekonomikos augimo ryšys – nors klausimas literatūroje nagrinėtas plačiai, kol kas dar nebuvo atsižvelgta į tarptautinę dimensiją. Tačiau jeigu politinio režimo tipas turi įtakos šalies tarptautiniams ekonominiams santykiams, jis turi įtakos ir ekonomikos augimui. Tokia situacija susiklosto, kai demokratiškos normų pažeidimai lemia tarptautines ekonomines sankcijas. Tam reikia, kad egzistuotų trys sąlygos: 1) tarptautiniai veikėjai turi siekti ginti demokratiją šalyje; 2) demokratijos gynimo nauda turi būti didesnė nei tokio veiksmo kaštai; 3) demokratijos gynimas turi būti įgyvendinamas ekonominėmis užsienio politikos priemonėmis. Neigiama sankcijų įtaka ekonomikos augimui priklauso nuo tokių veiksnių, kaip šalies ekonomikos atvirumas, tarpusavio ekonominė priklausomybė tarp sankcijas „siunčiančios“ šalies ir šalies „adresato“, galimybės diversifikuoti tarptautinius ekonominius ryšius, šalies ekonomikos struktūros. Darbe pateiktas modelis leidžia naujai pažvelgti į dar vieną politinio režimo tipo ir ekonomikos augimo aspektą – demokratijos apibrėžimą. Kokiu būdu apibrėžta demokratija turės įtakos ekonomikos augimui, priklauso nuo to, kokią demokratinę sistemą tarptautiniai veikėjai siekia ginti kitose šalyse, su kokių demokratiškos normų pažeidimais yra siejamos ekonominės sankcijos.

Tarptautinės aplinkos pokyčių, įvykusių Lotynų Amerikoje po Šaltojo karo, analizė atskleidžia, kaip tarptautinė dimensija gali paveikti demokratijos ir ekonomikos augimo ryšį. Po Šaltojo karo pasikeitė hegemoninės regiono valstybės JAV politika. Šaltojo karo metais pagrindinis JAV tikslas buvo komunizmo sulaukymas – buvo toleruojami ir remiami nedemokratiniai sąjungininkai, taip pat apsunkinama ekonominė demokratiškos, bet strategiškai nepalankių šalių padėtis. Išnykus komunizmo grėsmei, JAV ėmė įgyvendinti intensyvią demokratijos rėmimo ir skatinimo politiką. Be to, Lotynų Amerikoje įvyko spartūs demokratizacijos ir ekonominės liberalizacijos procesai. Netvirtų, nekonsoliduotų demokratiškos lyderiai dešimtmetyje turėjo interesą remti demokratinę santvarką kitose šalyse, siekdami sustiprinti menkai institucionalizuotas demokratinės sistemas savo valstybėse ir apginti ekonominės liberalizacijos bei integracijos pasiekimus. Šie pokyčiai dešimtmetyje sudarė sąlygas susiformuoti kolektyvinei demokratijos gynimo sistemai,

institucionalizuotai Amerikos valstybių organizacijos pavidalu. Kiekvieną kartą, kai dešimtame dvidešimto amžiaus dešimtmetyje regione buvo pažeidžiamos minimalios, procedūrinės demokratinės normos, tokie veiksmai buvo „baudžiami“ tarptautinėmis ekonominėmis sankcijomis, kurios turėdavo neigiamos įtakos ekonomikos augimui pažeidusioje šalyje. Potencialią ekonominių sankcijų įtaką Lotynų Amerikoje padidino tokie veiksniai, kaip išaugęs ekonomikų atvirumas, didelė ekonominė tarpusavio priklausomybė su demokratija ginti pasirengusiomis valstybėmis, sumažėjusios galimybės diversifikuoti ekonominius ryšius sankcijų atveju. Be ypatingo Kubos atvejo, procedūrinės demokratinės normos Lotynų Amerikoje buvo pažeistos trimis atvejais: Haičiuje (1991), Peru (1992) ir Gvatemaloje (1993). Haitis dėl demokratiškų normų pažeidimo ekonomiškai nukentėjo labiausiai – tai lėmė palyginti ilga sankcijų trukmė bei tai, kad sankcijos reikšmingai neigiamai paveikė didžiąją dalį Haičio tarptautinių ekonominių ryšių. Peru ir Gvatemalos atveju potenciali sankcijų įtaka buvo didelė, tačiau faktiškai jos turėjo palyginti nežymų poveikį ekonomikos augimui, kadangi buvo taikomos trumpai. Paragvajuje 1996 metais potenciali ekonominių sankcijų neigiama įtaka ekonomikai buvo vienas iš veiksnių, lėmusių šalies grįžimą prie procedūrinės demokratijos normų. Taigi demokratijos ir ekonomikos augimo ryšio analizė dvidešimto amžiaus dešimtmečio Lotynų Amerikoje yra netiksli ir galimai neteisinga, jeigu nėra atsižvelgiama į tarptautinius veiksnius.

Demokratijos ir ekonomikos augimo nagrinėjimas, žvelgiant iš tarptautinių veiksnių perspektyvos, palieka daug erdvės tolesniems tyrimams. Ypač vertinga būtų per tarptautinės dimensijos prizmę analizuoti empiriškai nustatytą, bet teoriškai kol kas nepaaiškintą globalinį demokratijos ir ekonomikos augimo ryšio pokytį po Šaltojo karo: statistiniai tyrimai atskleidžia, kad po 1990 metų demokratijos ir ekonomikos augimo ryšys stiprėja. Remiantis šiame darbe pateiktu modeliu, galima iškelti hipotezę, kad tai lėmė tarptautinės aplinkos pokyčiai, kai demokratija pasaulyje tapo vienintele legitimia politine santvarka, o galingiausios demokratinės valstybės ėmė intensyviai įgyvendinti demokratijos gynimo ir skatinimo politiką, siedamos tai su ekonominėmis paskatomis bei sankcijomis ir taip padidindamos ekonominius kaštus nedemokratinėms santvarkoms.

Literatūros sąrašas

1. Albornoz, Facundo ir Jayasri Dutta, „Political Regimes and Economic Growth in Latin America.“ Working Paper, University of Birmingham, 2007. <<ftp://ftp.bham.ac.uk/pub/RePEc/pdf/AD.pdf>>.
2. Aghion, Philippe, Alberto Alesina ir Francesco Trebbi, „Democracy, Technology and Growth.“ Working Paper, National Bureau of Economic Research, 2007 gegužė. <<http://www.nber.org/papers/w13180>>.
3. Askari, Hossein, John Forrer ir Tarek Hachem, „Measuring vulnerability to U.S. foreign economic sanctions: focused sanctions reduce costs to business.“ *Business Economics*, 40(2), 2005. <http://findarticles.com/p/articles/mi_m1094/is_2_40/ai_n13798087/pg_1>.
4. Axelrod, Robert, „Promoting Democracy through International Organizations.“ Kn. Ernest Zedillo (sud.), *Reforming the United Nations for Peace and Security*. New Haven: Yale Center for the Study of Globalization, 2005, 19-38. <<http://www-personal.umich.edu/~axe/research/PromotingDemocracy.pdf>>.
5. Baldwin, David, *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press, 1985.
6. Barro, Robert J., „Democracy and Growth.“ Working Paper, National Bureau of Economic Research, 1994. <<http://www.nber.org/papers/w4909.pdf>>.
7. Baum, Matthew A. ir David A. Lake, „The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital.“ 2003, *American Journal of Political Science*, 47(2), 333-347, 2003. <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/1540-5907.00023?journalCode=ajps>>.
8. Berggren, Niclas, „The Benefits of Economic Freedom: A Survey.“ *The Independent Review*, 8(2), 2003, 193-211. <http://www.ratio.se/pdf/wp/nb_efi.pdf>.
9. Bhagwati, Jagdish, „Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship?“ *Review of Development Economics*, 6, 151-162, 2002.
10. Busse, Matthias, „Democracy and FDI.“ Discussion Paper, Hamburg Institute of International Economics, 2003. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=384480>.
11. Carothers, Thomas, „Promoting Democracy and Fighting Terror.“ *Foreign Affairs*, 82(1), 2003. <<http://www.foreignaffairs.org/20030101faessay10224/thomas-carothers/promoting-democracy-and-fighting-terror.html>>.

12. Carrillo-Florez, Fernando, „A Vaccine against authoritarianism.“ *Magazine of the Inter-American Development Bank*, 2001 gruodis. <<http://www.iadb.org/idbamerica/English/NOV01E/nov01e1.html>>.
13. Cochrane, James D., „U.S. Policy toward Recognition of Governments and Promotion of Democracy in Latin America since 1963.“ *Journal of Latin American Studies*, 4(2), 1972), 275-291.
14. Collier, David, ir Steven Levitsky, „Research Note. Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research.“ Working Paper, Kellogg institute, 1996 <<http://www.nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/230.pdf>>.
15. Dashti-Gibson, Jaleh, Patricia Davis ir Benjamin Radcliff, „On the Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis.“ *American Journal of Political Science*, 41(2), 1997, 608-618. <<http://www.jstor.org/stable/2111779>>.
16. Michael Dauderstadt ir Marika Lerch, „International Democracy Promotion: Patiently Redistributing Power.“ International Policy Analysis Unit, 2005. <<http://library.fes.de/pdf-files/id/02847.pdf>>.
17. Devlin, Robert ir Ricardo Ffrench-Davis, „Towards and Evaluation of Regional Integration in Latin America in the 1990s.“ *The World Economy*, 22(2), 1999, 261-290.
18. Diamond, Larry, „Promoting Democracy in the 1990s: Actors and Instruments, Issues and Imperatives.“ A Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, Carnegie Corporation of New York, 1995. <<http://wwics.si.edu/subsites/ccpdc/pubs/di/di.htm>>.
19. Dominguez, Jorge I., „U.S. – Latin American Relations During the Cold War and its Aftermath.“ Kn. Victor Bulmer-Thomas ir James Dunkerly (sud.), London: Institute for Latin American Studies, 33-50. <http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/jd_us_latin.pdf>.
20. Doucouliagos, Hristos ir Mehmet Ulubasoglu, „Democracy and Economic Growth: A meta-analysis.“ Deakin University, 2006. <<http://www.international.ucla.edu/cms/files/Doucouliagos.pdf>>.
21. Drezner, Daniel W., „Bargaining, Enforcement, and Multilateral Sanctions: When is Cooperation Counterproductive?“ *International Organization*, 54(1), 2000, 73-102. <<http://www.jstor.org/stable/2601318>>.
22. Dunning, Thud, „Conditioning the Effects of Aid: Cold War Politics, Donor Credibility, and Democracy in Africa.“ *International Organization*, 58(2), 2004, 409-423. <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/3877863>>.

23. Elliott, Kimberly Ann et al., *Economic Sanctions Reconsidered*, 3 leid. Washington D.C.: Peterson Institute, 2007. <<http://bookstore.petersoninstitute.org/bookstore/4075.html>>.
24. Epstein, Susan B., Nina M. Serafino ir Francis T. Miko, „Democracy Promotion: Cornerstone of U.S. Foreign Policy?“ Report for Congress, Congressional Research Service, 2007. <<http://fas.org/sgp/crs/row/RL34296.pdf>>.
25. Espinoza Martinez, Eugenio, „The Cuban Economy in the 1990s: From Crisis to Recovery.“ Working Paper, Universidad de la Habana. <<http://www.redem.buap.mx/acrobat/eugenio1.pdf>>.
26. Fearon, James D., „Counterfactuals and Hypothesis Testing in Political Science.“ *World Politics*, 43(2), 1991, 169-195.
27. Feinberg, Richard E., „Regionalism and domestic politics: U.S – Latin American trade policy in the Bush era.“ 2002. *Latin American Politics and Society*, 44(4), 2002, 127-151. <http://findarticles.com/p/articles/mi_qa4000/is_200201/ai_n9031292/pg_1>.
28. Feinberg, Richard E. ir Jenny Bates, „Why the FTAA Needs a Democracy Clause.“ Progressive Policy Institute, 2001 vasario 15 d. <http://www.dlc.org/ndol_ci.cfm?contentid=3056&kaid=108&subid=206>.
29. Fischer, Ronald ir Patricio Meller, „Latin American Trade Regime Reforms and Perceptions.“ Documento de Trabajo, Centro de Economía Aplicada, Universidad de Chile, 1999. <http://www.webmanager.cl/prontus_cea/cea_1999/site/asocfile/ASOCFILE120030402113742.pdf>.
30. French, Howard W., „Study Says Haiti Sanctions Kill Up to 1,000 Children a Month.“ *The New York Times*, 1998 metų lapkričio 9 d. <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?sec=health&res=9F0CE4D61F3EF93AA35752C1A965958260>>.
31. Freres, Christian, „The European Union as a Global “Civilian Power”:
Development Cooperation in EU-Latin American Relations.“ *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 42(2), 2000, v-85.
32. Friedman, Thomas L., „U.S. is Shunning Sanctions against Peru.“ *The New York Times*, 1992 balandžio 14 d. <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9E0CEFDA133FF937A25757C0A964958260&sec=&spon=&pagewanted=all>>.

33. Garfield, Richard, „The Impact of Economic Sanctions on Health and Well-being.“ Relief and Rehabilitation network, 1999. <<http://www.reliefweb.int/library/documents/Networkpaper.pdf>>.
34. Gerring, John, Philip Bond, William T. Barndt ir Carola Moreno, „Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective.“ *World Politics*, 57, 2005, 323-654. <[http://www.gwu.edu/~psc/news/Demo_growth_\(World_Pol\).pdf](http://www.gwu.edu/~psc/news/Demo_growth_(World_Pol).pdf)>.
35. Golden, Tim, „After the Cold War: Views from Latin America; Sweeping Political Changes Leave Latin Poor Still Poor“, *The New York Times*, 1992 gegužės 30 d. <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9E0CE4D81E30F933A05756C0A964958260&sec=&spon=&pagewanted=1>>.
36. Golden, Tim, „Guatemala’s Counter-Coup: A Military About-Face.“ *The New York Times*, 1993 birželio 3 d. <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F0CEFD71031F930A35755C0A965958260>> .
37. Grier, Kevin B. ir Michael C. Munger, „On Democracy, Regime Duration, and Economic Growth.“ 2006. <<http://faculty-staff.ou.edu/G/Kevin.B.Grier-1/demdurgro.pdf>>.
38. Heo, Uk ir Alexander C. Tan, „Democracy and Economic Growth.“ *Comparative Politics*, 33(4), 2001, 463-473.
39. Hull, Richard E., *Imposing International Sanctions*. Washington, D.C.: National Defense University Press, 1997. <http://www.ndu.edu/inss/books/Books_1997/Imposing%20International%20Sanctions%20-%20March%2097/chapter2.html>.
40. Huntington, Samuel, *The Third Wave, Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman and London: University of Oklahoma Press:. 1991. <<http://denemark.googlepages.com/HuntingtonThirdWave~0014.pdf>>.
41. Hurrell, Andrew, „Security in Latin America.“ *International Affairs*, 74(3), 1998, 529-546. <<http://www.jstor.org/stable/2624967>>.
42. Hoffman, Andre A., „Long run economic development in Latin America in a comparative perspective: Proximate and ultimate causes.“ United Nations Economic Development Division, 2001. <http://doc.politiquestociales.net/serv1/lc11665i.pdf>>
43. Ikenberry, John G., „Why Export Democracy?; The ‘Hidden Grand Strategy’ of American Foreign Policy.“ *The Wilson Quarterly*, 23(2), 1999. <<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/exdem.htm>>.

44. Kaempfer, William H. ir Anton D. Lowenberg, „International Sanctions.“ *The Journal of Economic Perspectives*, 17, 2003, 233-235.
45. Kriekhaus, Jonathan, „Democracy and Economic Growth: How Regional Context Influences Regime Effects.“ *British Journal of Political Science*, 36, 2006, 317-340.
46. Lederman, Daniel, Guillermo Perry ir Rodrigo Suescun, „Trade Structure, Trade Policy and Economic Policy Options in Central America.“ The World Bank, 2002. <http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/09/15/000009486_20040915165711/Rendered/PDF/299390LedermanIescun0Trade0CAmerica.pdf>.
47. Levitt, Barry S., „A Desultory Defence of Democracy: OAS Resolution 1080 and the Inter-American Democratic Charter.“ *Latin American Politics and Society*, 48(3), 2006. <http://findarticles.com/p/articles/mi_qa4000/is_200610/ai_n16756026/pg_1>.
48. Little, Walter, „Review. Reviewed work: Dictators Never Die: A Portrait of Nicaragua and the Somoza Dynasty.“ *International Affairs*, 56(1), 1990, 215-216.
49. Lozada, Carlos, „Economic policy trends in post-World War II Latin America.“ *Economic Review*, 4, 1999, 38-45. <http://findarticles.com/p/articles/mi_qa5423/is_199910/ai_n21449400>.
50. Mainwaring, Scott, „Democratic Survivability in Latin America.“ Working Paper, Kellogg Institute, 1999. <<http://www.nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/267.pdf>>.
51. Matsushita, Hiroshi, „The First Integrated Wave of Regionalism and Democratization in the Americas: A Comparison of NAFTA and MERCOSUR.“ *The Japanese Journal of American Studies*, 11, 2000. <<http://wwwsoc.nii.ac.jp/jaas/periodicals/JJAS/PDF/2000/No.11-025.pdf>>.
52. McClintock, Cynthia, „Latin America’s Third Wave: Measuring and Explaining Variations Across Seventeen Nations.“ Working paper, George Washington University, 2001. <http://www.gwu.edu/~clai/working_papers/McClintock_Cynthia_09-01.pdf>.
53. McClintock, Cynthia, „The United States and Peru in the 1990s: Cooperation with a Critical Caveat on Democratic Standards.“ Working paper, George Washington University, 2000. <http://www.gwu.edu/~clai/working_papers/McClintock_Cynthia_06-00.pdf>.

54. McFaul, Michael, „Democracy Promotion as a World Value.“ *The Washington Quaterly*, 5, 2004. <http://www.twq.com/05winter/docs/05winter_mcfaul.pdf>.
55. Meernik, James, Eric L. Krueger ir Steven C. Poe, „Testing Models of U.S. Foreign Policy: Foreign Aid during and after the Cold War.“ *The Journal of Politics*, 60(1), 1998, 63-85. <<http://www.jstor.org/stable/2648001>>.
56. Millett, Richard L., „Beyond Sovereignty: International Efforts to Support Latin American Democracy.“ *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 36(3), 1994, 1-23. <<http://www.jstor.org/stable/166524>>.
57. Monczunski, John. Democracy Rules, *Notre Dame magazine*, 1999-2000 žiema. <<http://www.nd.edu/~ndmag/kellow99.htm>>.
58. Nelson, Stephen, ir Geoffrey Wallace, „Conditional Credibility: Explaining the Impact of the IMF on Democratization.“ Paper prepared for the 2005 American Political Science Association Meeting, 2005. <http://falcon.arts.cornell.edu/Govt/PERC_files/nelson%20and%20wallace%20IMF%20A%20PSA%20Paper%205B1%205D.%20final.2.pdf>.
59. O'Donnell, Guillermo, „Delegative Democracy?“ Working Paper, Kellogg Institute, 1993. <<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/172.pdf>>.
60. Olson, Mancur, „Dictatorship, Democracy and Development.“ *American Political Science Review*, 87(3), 1993, 567-576.
61. Paiva, Paulo ir Ricardo Gazel, „Mercosur: past, present, future.“ *Nova Economia Belo Horizonte*, 13(2), 2003, 115-136. <<http://www.face.ufmg.br/novaeconomia/sumarios/v13n2/Paiva.pdf>>.
62. Panizza, Francisco, „Beyond ‘Delegative’ Democracy: ‘Old Politics’ and ‘New Economics’ in Latin America.“ *Journal of Latin American Studies*, 32(3), 2000, 737-763.
63. Parish, Randall ir Mark Peceny, „Kantian Liberalism and the Collective Defence of Democracy in Latin America.“ *Journal of Peace Research*, 39(2), 2002.
64. Pena, Felix, „Integration and Democracy: the Experience of Mercosur.“ *Economic Reform Today*, 3, 1997. <http://www.cipe.org/publications/ert/e25/E25_03.pdf>.
65. Persson, Torsten ir Guido Tabellini, „Democratic capital: The nexus of political and economic change.“ Working Paper, National Bureau of Economic Research, 2006. <http://www.igier.uni-bocconi.it/files/Guido_Tabellini/democap.pdf>.

66. Piccone, Theodore J., *International Mechanisms for Promoting Democracy*. Washington, D.C.: Democracy Coalition Project, 2004. <http://www.demcoalition.org/pdf/Protecting_Democracy_Piccone.pdf>.
67. Porter, Richard E., „International Trade and Investment Sanctions: Potential Impact on the South African Economy.“ *The Journal of Conflict Resolution*, 23(4), 1979, 579-612. <<http://www.jstor.org/stable/173875>>.
68. Przeworski, Adam ir Fernando Limongi, „Political Regimes and Economic Growth.“ *Journal of Economic Perspectives*, 7(3), 1993, 51-69. <<http://www.jstor.org/stable/2138442>>.
69. Richardson, Neil R. ir Charles W. Kegley Jr., „Trade Dependence and Foreign Policy Compliance: A Longitudinal Analysis.“ *International Studies Quarterly*, 24(2), 1980, 191-222. <<http://www.jstor.org/stable/2600200>>.
70. Robinson, James, Daron Acemoglu ir Simon Johnson, „Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth.“ Kn. Philippe Aghion ir Steven N. Durlauf (sud.), *Handbook of Economic Growth*, 386-472. <http://www.people.fas.harvard.edu/~jrobinson/researchpapers/publishedpapers/jr_institutioncause.pdf>.
71. Robinson, William, „Promoting Polyarchy: The New U.S. Political Intervention in Latin America.“ <<http://www.tanbou.com/2006/PromotingPolyarchy.htm>>.
72. Rodrik, Dani, „Democracy and Economic Performance.“ John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 1997, 2. <http://econ161.berkeley.edu/teaching_folder/Econ_202c/readberk/9-Political_Economy/demoecon.PDF>.
73. Rossignol, Michael, „Sanctions: the Economic Weapon in the New World Order.“ Political and Social Affairs Division, 1996 sauis. <[http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp346-e.htm#\(2\)](http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp346-e.htm#(2))>.
74. Ruiz-Dana, Alejandra et al., „Regional Integration, Trade and Conflict in Latin America.“ International Institute for Sustainable Development, 2007. <www.iisd.org/pdf/2007/tas_rta_latin_america.pdf>.
75. Sanahuja, Jose Antonio, „Trade, Politics and Democratization: The 1997 Global Agreement between the European Union and Mexico.“ *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 42(2), 2000, 35-62.
76. Sen, Amartya, „Democracy as a Universal Value.“ *Journal of Democracy*, 10(3), 1999, 3-17.

<<http://hdr.undp.org/docs/training/oxford/readings/2006/Sen%20Democracy%201999.pdf>>.

77. Simensen, Jarle, „Democracy and Globalization: Nineteen Eighty-nine and the “Third Wave.” *Journal of World History*, 10(2), 1999, 391-411. <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN017600.pdf>>.

78. Schmitter, Philippe C. ir Imco Brouwer, „Conceptualizing, Researching and Evaluating Democracy Promotion and Protection.“ Working Paper, European University Institute, 1999. <http://cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814/309/1/sps99_9.pdf>.

79. Smith, Peter, „Cycles of Electoral Democracy in Latin America, 1900-2000.“ Working Paper, University of California, Berkeley, 2004. <<http://socrates.berkeley.edu:7001/Publications/workingpapers/pdf/Smithwithcover.pdf>>.

80. Schwartzman, Kathleen C., „Globalization and Democracy.“ *Annual Review of Sociology*, 24, 1998, 159-181. <<http://www.jstor.org/stable/223478>>.

81. Singh, Anoop, Agnes Belaisch, Charles Collins, Paula De Masi, Reva Krieger, Guy Meredith ir Robert Rennhack, „Stabilization and Reform in Latin America: A Macroeconomic Perspective on the Experience Since the Early 1990s.” Occasional Paper, International Monetary Fund, 2005. <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/op/238/index.htm>>.

82. Tavares, Jose ir Romain Wacziarg, „How Democracy Affects Growth.“ *European Economic Review*, 45, 2001, 1341-1378. <<http://www.stanford.edu/~wacziarg/downloads/democ.pdf>>.

83. Rakner, Lisa, Alina Rocha Menocal ir Verena Fritz, „Good Governance, Aid Modalities and Poverty Reduction: Linkages to the Millennium Development Goals and Implications for Irish Aid.“ Working Paper, The Advisory Board for Irish Aid, 2007. <http://www.odi.org.uk/PPPG/politics_and_governance/publications/GAPWP1.pdf>.

84. Toussaint, Eric, „The Influence of the United States on the World Bank.” 2006 lapkričio 2 d. <http://www.cadtm.org/article.php3?id_article=2194#nb24>.

85. Valenzuela, Arturo, „The Collective Defense of Democracy. Lessons from the Paraguayan Crisis of 1996.“ A Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, Carnegie Corporation of New York, 1999 gruodis. <<http://wwics.si.edu/subsites/ccpdc/pubs/valenz/valenz.htm>>.

86. Weisbrot, Mark, „Latin America: The End of an Era.“ *International Journal of Health Services*, 36(4), 2006. <<http://www.cepr.net/index.php/latin-america-the-end-of-an-era/>>.

87. Weyland, Kurt, „Neoliberalism and Democracy in Latin America: A Mixed Record.“ *Latin American Politics and Society*, 46(1), 2004, 135-137. <http://muse.jhu.edu/demo/latin_american_politics_and_society/v046/46.1weyland.pdf>.

88. Zakaria, Fareed, „The Rise of Illiberal Democracy.“ *Foreign Affairs*, 76(6), 1997, <<http://www.fareedzakaria.com/ARTICLES/other/democracy.html>>.

Summary

Democracy and Economic Growth: the International Dimension

Regardless a large amount of literature on whether democracy has a significant impact upon economic growth, no firm theoretical or empirical conclusion has been reached. Another problem with previous research is that it has not taken into account the international dimension. However, if a country's regime type exerts an influence upon its external economic relations, then it influences its economic growth, too.

The paper suggests a conceptual framework for analyzing how and when democracy can have a significant impact on the economic situation in the country. In essence, democracy positively effects economic growth in a given country when foreign economic partners seek to promote democracy in that country by punishing violations of democratic norms with economic sanctions.

The paper specifies conditions under which violation of democratic norms gets punished with economic sanctions. First, foreign actors must have an interest in defending democracy in a given country. Second, the costs of defending democracy must not outweigh its benefits. Finally, economic sanctions must be employed as a tool for the defense of democracy.

Furthermore, factors that affect the negative impact of economic sanctions on economic growth in the 'target' country are specified in the paper. They are as follows: economic openness of the 'target' country, extent of economic interdependence with sanctioning countries, as well as the structure of the economy and opportunities to diversify economic relations with other foreign actors. Besides, the impact of sanctions on growth depends on the duration of their application.

Further, the paper illustrates the logic of the conceptual framework with a real world example of Latin America. It describes how the end of the Cold War brought along a system of collective defense of democracy, in turn influencing the relationship between political regime type and economic growth.

During the Cold War, democracies did not face any economic advantages with regard to international factors. Latin America's Cold War history was highly influenced by the strategic struggle between the US and the Soviet Union. For the US, the main

purpose in the region was to carry out the policy of containment of communism. This meant that certain undemocratic but friendly regimes were often supported, while hostile but democratic ones were undermined.

The situation changed cardinally after the Cold War ended. When the strategic threat of communism disappeared, the US changed its policy focus from containment of communism to the promotion and defense of democracies. Moreover, Latin America experienced intensive processes of democratization and economic liberalization. This created conditions for the collective system of defense of democracy in the region. The system included formal mechanisms related to the application of economic sanctions in the cases when democratic norms were violated.

Certain factors contributed to the potential impact of economic sanctions in the region in the 1990s. Economic liberalization and higher economic openness made countries more vulnerable to potential sanctions. Furthermore, Latin American countries had high levels of economic interdependence with the US, the EU and other regional democracies, all of which were ready to defend democratic systems. Latin American economies were also dependent on foreign finance. Finally, the disintegration of the Soviet Block and disappearance of non-democracies in the region, along with the commitments to defend democracy, highly reduced opportunities for economic diversification in the case of economic sanctions.

A significant finding is that in Latin America international actors were committed to defending procedural democracy, democratic constitutional order, rather than more substantive definitions of democracy. Although they had democratic systems, many Latin American countries in the 1990s suffered from poor democratic quality and did not meet the standards of liberal democracy.

In Latin America in the 1990s, every violation of democratic norms was met with economic sanctions which had negative effect on economic growth in the violating country, depending on specific conditions. These cases were Haiti (1991), Peru (1992) and Guatemala (1993). Haiti's case was the longest and most severe, with real economic activity falling nearly 15 percent over three years due to economic sanctions. In the case of Paraguay (1996), the threat of economic sanctions was one of the factors that helped to preserve democratic system in the country.

This means that the analysis of the relationship between political regime type and economic growth in Latin America in the 1990s must take into account the international dimension. Otherwise, the analysis will be incomplete and (or) coefficients in statistical regressions may be biased.

Finally, the paper gives suggestions for further research, in particular hinting to the possible structural global shift in the democracy-growth relationship in post-Cold War environment. International factors provide a possible explanation why empirically democracies tend to grow faster than autocracies after the end of the Cold War.